

БІЛОРУСЬ В НАТО

Фонд Європейська Білорусь

Варшава 2023

Українська редакція підготовлена за сприяння
ГО «Західний Інформаційний Фронт»

Від редактора	4
ПОГЛЯД З ПОЛЬЩІ	
Білорусь в НАТО?	
Януш Онишкевич	6
ПОГЛЯД З ЛИТВИ	
Білорусь у НАТО: міф чи реальність?	
Андрюс Кубілюс	17
ПОГЛЯД З ЛАТВІЇ	
Оцінка Білорусі з точки зору регіональної безпеки	
Луїза Ліце-Тане	30
ПОГЛЯД З ЕСТОНІЇ	
Тирани не бояться нейтралітету	
Сільвер Лойт	39
ПОГЛЯД З ФІНЛЯНДІЇ	
Шлях Фінляндії до НАТО	
Карі Люхто	52
РОСІЯ / США	
Білорусь як геополітичний ключ до безпеки Європи	
Юрій Фельштинський.....	66
ПОГЛЯД З УГОРЩИНИ	
Шлях Білорусі до НАТО	
Іштван Дьярматі	74
ПОГЛЯД З БІЛОРУСІ	
Ключове значення вступу Білорусі до НАТО для безпеки Європи	
Андрій Санніков	87
ПОГЛЯД З УКРАЇНИ	
НАТО як оптимальна модель майбутньої безпеки майбутньої Білорусі	
Павло Климкин.....	101

Від редактора

Внаслідок війни, яку Росія розв'язала проти України, на наших очах змінюється архітектура європейської і навіть трансатлантичної безпеки. Європейські країни, особливо ті, що розміщені на сході, докорінно переглядають свою політику безпеки, намагаючись адаптуватися до нових викликів і виходячи з потреби забезпечити стабільний мир на континенті та у світі.

На особливу увагу у цьому процесі заслуговують, так звані, «сірі зони». Білорусь – одна з них. Окупована диктаторським режимом Лукашенка, який зробив країну повністю залежною від Росії, Білорусь стала плацдармом для широкомасштабного нападу Росії на Україну.

Водночас масові протести 2020 року проти правління Лукашенка продемонстрували світові, що білоруський народ не потерпить цього режиму і його крах є лише питанням часу.

Очевидно, що єдиним варіантом безпеки для вільної Білорусі після війни стане сценарій якомога скорішого вступу в НАТО.

Мета цього збірника – окреслити практичні аспекти майбутнього членства Білорусі в НАТО, розглянути можливі перешкоди, а також сприятливі фактори на цьому шляху.

Серія статей відомих авторів, які мають унікальний досвід та глибоке розуміння проблем безпеки в регіоні та у своїх країнах, дозволяє поглянути на цю проблематику з різних боків.

Білорусь межує з Росією, а також з країнами, які є членами НАТО, і нарешті – з Україною, котра поставила собі за конституційну мету стати членом НАТО.

Водночас, як свідчить історія, східний сусід Білорусі жодним чином не може слугувати фактором безпеки. Скоріше навпаки: протягом століть Росія була джерелом загроз для незалежності і самого існування Білорусі.

Балтійські сусіди Білорусі та Польща обрали гарантом безпеки членство в НАТО і без зволікань приєдналися до Альянсу.

Їхній досвід та рекомендації є особливо цінними для обговорення цієї теми.

Автори статей вказують на труднощі, з якими сьогодні стикається Білорусь, а також називають ті підводні рифи, які можна напоротись при вступі до НАТО. Водночас експерти наголошують на незаперечних перевагах членства в НАТО для безпеки Білорусі та європейської безпеки загалом.

У будь-якому разі нова архітектура безпеки, заснована на колективному політичному та військовому потенціалі європейських країн, є обов'язковою умовою для процвітаючої та мирної Європи, і Білорусь має стати частиною такої Європи.

Андрій Санніков

ПОГЛЯД З ПОЛЬЩІ

Білорусь в НАТО?

Януш Онишкевич

Нова демократична Білорусь, яка, безсумнівно, з'явиться після природного чи вимушеного відходу Лукашенка, насамперед повинна буде дати відповідь на питання, яке місце вона хоче посісти на європейській політичній арені, а також визначити свої пріоритети та політику безпеки.

З аналогічним викликом Білорусь зіткнулася на початку 1990-их років, коли Радянський Союз, утворений в 1922 році, був розпущений волею лідерів Росії, України та Білорусі (в грудні 1991 року).

Першою проблемою тоді постала потреба визначити відносин новоствореної незалежної Білоруської держави з іншими країнами, які почали з'являтися на території колишнього СРСР. Особливо важливим було сформуванню відносини з Росією, яка оголосила себе правонаступницею СРСР і однозначно хотіла зберегти свій статус лідера і гегемона над країнами, що почали відроджуватися.

Тоді у Білорусі склалася доволі специфічна ситуація. Цитуємо відомого білоруського аналітика Валерія Карбалевича:

«Феномен Білорусі полягає у тому, що через низький рівень самосвідомості та національної самоідентифікації питання державного суверенітету стало яблуком розбрату та об'єктом гострої політичної боротьби».

Така боротьба точилася між частиною нової політичної еліти, спрямованої на програми створення і зміцнення національної ідентичності, відмінної від радянської, і величезною частиною колишніх політичних еліт, які сповідували більш консервативний підхід.

Таким чином у Білорусі зійшлися дві протидіючі течії. Перша найчіткіше проявилась у діяльності Білоруського народного фронту (БНФ). Його головним завданням було вивести країну на шлях державотворення на основі повної незалежності від Росії, у БНФ вважали російський вплив загрозою для розвитку ідентичності білорусів та їхньої справжньої національної ідентичності.

Однак існував інший, значно консервативніший підхід, який репрезентувала впливова частина політичної еліти, котра не помічала жодних загроз з боку Росії. Аргументуючи свою позицію, вони передовсім покликались на реальні потреби економіки та армії, а також на культурну спорідненість. Ця частина еліти постулювала збереження тісних відносин з Росією.

Результати референдуму, проведеного у травні 1995 року (до того, як Лукашенко зміг остаточно зміцнити свою владу та взяти під повний контроль білору-

ське суспільство), стали вагомим фактором у визначенні ставлення білоруського суспільства до Росії. На цьому референдумі переважна більшість начебто проголосувала за відновлення російської мови як офіційної, подальшу інтеграцію з Росією та за прийняття національних символів, таких як прапор і герб у стилі радянських часів. Проблема в тому, що невідомо, наскільки результати референдуму були сфальсифіковані.

Далі однією з арен боротьби за майбутнє Білорусі стало питання договірних відносин між Білоруссю та Росією.

Інструментом, який міг дозволити Росії грати роль гегемона, став військовий союз, відомий як Ташкентський договір про колективну безпеку, укладений у травні 1992 року.

Цей договір підписали шість країн: Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан та Узбекистан. Білорусь його не підписала, однак почався сильний тиск з боку консервативних кіл, що призвело до укладання в липні 1992 року в Москві угоди про тісну співпрацю між збройними силами обох країн.

Теза про нейтралітет в кінцевому підсумку була включена в військову доктрину Республіки Білорусі, прийняту роком пізніше, в такому формулюванні: «Республіка Білорусь, з огляду на своє геополітичне положення, буде прагнути до досягнення в своїй незалежній зовнішній політиці статусу позаблокової, без'ядерної і нейтральної держави».

Потворна і химерна заява Мін'юсту Білорусі про повну відповідність підписаних угод про військове

співробітництво і Ташкентського договору вище названому положенню про нейтралітет відкрила шлях до ратифікації цієї угоди в квітні 1993 року. Внаслідок цього Білорусь стала на шлях збільшення воєнної та політичної залежності від Росії.

Сьогоднішня Білорусь, незважаючи на свою задекларовану незалежність, політично та економічно повністю залежна від Росії. Що стосується її збройних сил, то вони майже цілком інтегровані в західне угруповання російської армії.

Тому нова демократична Білорусь для того, щоб відновити реальний суверенітет, повинна буде скасувати все те, що було ухвалено за Лукашенка.

Окрім того, поперед усього вона повинна буде зробити стратегічний вибір одного з трьох описаних нижче можливих напрямків.

Вибір першого означав би визначення Росії як потенційної загрози фундаментальним інтересам Білорусі, таким, як-от, національний суверенітет і безпека кордонів. А також визнання необхідності всебічного розвитку на основі тісних зв'язків із Заходом, що, вочевидь, приведе до членства в НАТО.

Така програма дуже радикальна. Насамперед Білорусі доведеться повністю перебудувати чинну розвинену систему політичних та військових зв'язків з Росією. Сьогодні ці зв'язки надзвичайно сильні, що зводить становище Білорусі, по суті, до статусу сателіта Росії і загрожує перетворенням її на суб'єкта РФ.

За такого вибору потрібно буде почати вихід із Союзу Білорусі і Росії, з усіх рішень і зобов'язань, прийнятих в його рамках. Далі слід буде вийти з Сою-

зу Незалежних Держав (СНД) та Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ) – альянсу, нібито створеного за зразком НАТО, в який трансформувалася Ташкентська угода.

Також потрібно буде звільнити білоруські збройні сили від усіх організаційних, особистих та доктринальних зв'язків зі збройними силами Російської Федерації. Хоча відмінність військової техніки білоруської армії від аналогів, які використовуються в НАТО, не є серйозною перешкодою, однак комунікації, розпізнавання, ППО та структури доведеться змінити. Варто буде також звернути увагу на надійність спецслужб. У НАТО захист спільної секретної інформації є обов'язком національних служб, які повинні гарантувати надійність і стійкість до проникнення і витоку. Додатковою проблемою є необхідне знання англійської – робочої мови альянсу.

До НАТО вступають не збройні сили, а вся країна. Це має бути демократична держава з сильними та визнаними демократичними інститутами, ефективними бар'єрами для корупції та здоровою ринковою економікою.

І останнє, але не менш важливе: це має бути країна, яка реалізує фундаментальний принцип цивільного контролю над збройними силами, що робить збройні сили не фактором впливу на державну політику, а всього лиш важливим інструментом демократично обраної влади.

Програма членства в НАТО має бути схвалена більшістю найвпливовіших політичних сил, які виникнуть у демократичній Білорусі, і більшістю білоруського суспільства. І це буде не просто. Скажімо, в Україні більшість політичних еліт висловилися за вступ України до НАТО, але сприйняття НАТО українським суспільством було іншим. Протягом багатьох років пересічний українець сприймав альянс відповідно до радянських, а потім російських наративів як ворожий і агресивний пакт і важливий інструмент домінування США. Така думка остаточно змінилась на користь НАТО після жорстокого російського вторгнення.

Закономірним і логічним доповненням такої програми зближення Білорусі із Заходом, повинен стати вступ до Європейського Союзу, що нарешті стабілізує міжнародне становище демократичної Білорусі.

Однак головною проблемою буде реакція Росії на таку програму. Для Росії Білорусь не така важлива, як Україна, яка є частиною російської національної міфології та визначальним фактором статусу Росії як наддержави. Однак для Росії Білорусь є не лише вікном в Європу, а й передовсім зоною принципового стратегічного значення. У Москві досі культивують пам'ять про те, що армії Польщі, Наполеона і Гітлера, що йшли на Москву, проходили через територію Білорусі, хоча забувають, що єдина постійна загроза російському суверенітету виходила зі Сходу, з монгольської імперії Чингісхана.

Отже, залишається відкритим питання, чи захоче Росія заблокувати вступ Білорусі до НАТО, вдаючись до збройної сили, як це сталось у випадку з Україною.

Однак якщо припустити, що це станеться, то тут одразу постає питання, чи буде готова Білорусь дати таку відповідь Росії, на яку спромоглися українці в аналогічній ситуації. Білорусь – це країна значно менша від України, з іншим рівнем самосвідомості та історичним російським досвідом. І незрозуміло, чи захоче політичний Захід підтримати Білорусь у її нерівній боротьбі, як це сталось у випадку з Україною.

Звичайно, багато чого буде залежати від того, як закінчиться війна в Україні, або хоча б як закінчиться активна фаза цього протистояння, якою тоді стане Росія і наскільки сильним буде Захід, котрий ця війна також виснажую. Якщо Росія, навіть після Путіна, не змінить своєї імперської та агресивної політики, нове вторгнення в Білорусь дуже ймовірно, поготів, що політичний Захід, імовірно, не буде готовий вплутуватися в черговий конфлікт. Деякі країни, наприклад, Польща, можуть бути готові до такого сценарію, але цього, звісно, буде недостатньо.

Найоптимістичніший сценарій, тобто повернення Росії до раціональних відносин із Заходом, є малоімовірним, хоча й не виключеним. У такій ситуації неминучий спротив Росії щодо вступу Білорусі до НАТО може обмежитися суто політичними або економічними заходами. Однак залишається питання, коли зменшиться небезпека агресії з боку Росії, чи не домінуватиме в багатьох країнах погляд, що не варто загострювати відносини з Росією, яка змінює свою політику, погоджуючись на вступ Білорусі до альянсу?

Другий можливий напрямок – зберегти зв'язки з Росією, але чітко їх переформулювати з метою збереження суверенітету, національної ідентичності та добрих можливостей для економічного та цивілізованого розвитку. Це означатиме, з одного боку, відмову від створення єдиної союзної держави з Росією, відновлення політичних контактів із Заходом, відкриття економіки для іноземних інвестицій та автономію для оборонної промисловості. З іншого боку, йтиметься про збереження митного союзу з Росією та прийняття угоди, яка врегулює принципи співробітництва та гарантує Росії її фундаментальні інтереси щодо безпеки.

Важко, однак, повірити, що навіть за такого формального послаблення зв'язків з Росією зникне небезпека поступового відновлення нинішньої (союзної) держави та продовження теперішньої політики перетворення Білорусі на русифікованого суб'єкта РФ. Нагадаємо, що у збірнику «Голоси з Росії» один із найліберальніших і найнезаангажованіших російських мислителів Герцен у середині 19 століття писав, що «замість того, щоб силою русифікувати білорусів і литовців, державі ефективніше покластись на час та непереборну силу реалій ... Так русифікувалися фіни та інші племена».

Третій напрямок – скопіювати, з певними модифікаціями, відносини, які Фінляндія мала з Росією після закінчення Другої світової війни. За цією моделлю Білорусь, як і свого часу Фінляндія, надала б Росії необхідні гарантії безпеки та певні зобов'язання в обмін на повну свободу у внутрішній політиці та можливість

економічної співпраці із Заходом. Таке рішення, на думку багатьох західних країн, було б, мабуть, найкращим, або, відверто кажучи, найзручнішим і менш вимогливим з погляду Заходу. Однак, як і попередній, він може бути не певним і не стабільним. Адже Фінляндія не дарма опинилася і в Євросоюзі, і в НАТО....

Ясно, що вибір, який зробить демократична Білорусь, значною мірою буде результатом зовнішньополітичної ситуації на момент його ухвалення. Він також залежатиме від політичної ситуації в країні, від того, якої форми набуде національна свідомість та які будуть прагнення білоруського суспільства, а також від рішучості їх реалізувати. Ми в Польщі можемо лише сподіватися, що такі прагнення матимуть європейський характер, і що ми зможемо опинитися разом із Білоруссю у спільному європейсько-атлантичному альянсі народів.

У 2004 році Валерій Карбалевич (якого я вже цитував) писав:

«У суспільній свідомості Білорусі є одне важливе явище. Парадоксально, але є дві ідеї, які на перший погляд важко примирити: відсутність альтернативи, крім інтеграції з Росією, та визнання білоруської державності та суверенітету. (...) З одного боку, більшість білорусів мають стійкий комплекс несформованих національних цінностей, зневіру у здатно-

сті зберегти національну ідентичність, інстинктивне бажання приєднатися до більшої держави. Але з іншого боку, вони не хочуть повного припинення своєї білоруської державності. Найкращим варіантом, який міг би задовольнити значну частину білоруського електорату, була б проміжна позиція між повним об'єднанням і повною незалежністю».

Білоруське суспільство, звісно, сьогодні вже не таке, як було в 2004 році. Однак те, які варіанти будуть відкриті, а які обрані, ще належить з'ясувати.

Нам у Польщі, наголошу ще раз, залишається тільки тримати кулаки і бажати, щоб вибір і прагнення білорусів були європейськими і щоб ми змогли опинитися разом з Білоруссю в спільній європейській і атлантичній спільноті народів.

Януш Онишкевич – видатний польський політик. Закінчив математичний факультет Варшавського університету. У 1980-их роках Януш Онишкевич був представником руху «Солідарність». Його кілька разів заарештовували та інтернували. Після падіння комунізму в 1989 році Януш Онишкевич став депу-

татом польського Сейму. Він продовжував обиратися до Сейму з травня 1989 по 2001 рік. Навесні 1990 року Януш Онишкевич став першим цивільним заступником міністра оборони в Міністерстві оборони, де панували комуністи. Пізніше Януш Онишкевич двічі був міністром оборони: у 1992-1993 та 1997-2000 роках. З 2004 по 2009 рік був депутатом Європейського парламенту і був обраний віцепрезидентом парламенту. Цю посаду він обіймає з 2004-го по 2007 рік. Радник міністра національної оборони у 2010-2015 роках.

Януш Онишкевич брав активну участь у справах Білорусі. За свою діяльність він двічі був висланий владою з Білорусі. З 2004 року обіймає посаду голови Ради Євроатлантичної асоціації (Польща).

ПОГЛЯД З ЛИТВИ

Білорусь у НАТО: міф чи реальність?

Андрюс Кубілюс

Питання про майбутні відносини між Білоруссю та НАТО сьогодні може викликати у деякого іронічну посмішку, оскільки ця ідея може здатися відірваною від реальності. Однак у розпал геополітичних потрясінь, що стрясають увесь європейський континент, будь-які питання про майбутнє Білорусі не звучать наївно чи не на часі.

Звичайно, обговорення майбутніх відносин між Білоруссю і НАТО означає, що ми говоримо про майбутні відносини між демократичною Білоруссю і НАТО, тому що поки тиран Лукашенко фактично править Білоруссю, такі розмови не мають сенсу.

Протягом багатьох років потенційні лідери демократичної Білорусі формували проєвропейську геополітичну систему координат, цілі та прагнення Білорусі після падіння режиму Лукашенка. Це надзвичайно важливо, оскільки дозволяє народу Білорусі, який досі живе в умовах репресій, зрозуміти, в якому напрямку поведуть Білорусь демократичні

сили, коли її народ поверне собі право і свободу визначати долю своєї країни після падіння режиму.

Білоруси, повернувши собі демократичні свободи, постануть перед досить простим вибором: жити нормальним і безпечним європейським життям або відкинути таку перспективу, вважаючи за краще залишитися заручниками постімперської політичної культури, навіяної східним способом життя.

Як показує досвід останніх десятиліть східноєвропейських країн, як тільки ці країни повернули собі демократичні права, вони прагнули дистанціюватися від путінської авторитарної Росії та якнайшвидше інтегруватися до західних євроатлантичних структур. Так було з Грузією, Україною, Молдовою, а тепер цей шлях обрала Вірменія. Немає жодного раціонального аргументу на користь того, що демократична Білорусь не обере той самий шлях. Тому можна з упевненістю констатувати, що демократична Білорусь рухатиметься в напрямку західної інтеграції, оскільки тільки так можна забезпечити безпеку та процвітання свого народу на європейському континенті.

Нещодавно білоруські демократичні сили підтвердили, що демократична Білорусь буде прагнути стати членом Європейського Союзу. Звичайно, остаточний геополітичний вибір буде

зроблений народом демократичної Білорусі, коли він поверне собі право і свободу ухвалювати такі рішення.

Білоруські демократичні сили та інституції Європейського Союзу вже тепер можуть розпочати підготовку до майбутньої інтеграції, а також можуть взятися за розробку та оголошення майбутньої Угоди про асоціацію, оскільки така угода стане першим кроком до інтеграції.

Крім того, необхідно буде визначити, якими будуть відносини між демократичною Білоруссю та НАТО. При цьому варто враховувати концептуальні засади та підстави таких відносин, розмежовуючи їх через призму двох суттєво різних сценаріїв геополітичних змін у регіоні:

а) Росія разом з Білоруссю стає на шлях демократичних перетворень;

б) Росія залишається під владою авторитарного режиму.

Чому варто розрізняти ці два сценарії?

Перш за все, варто торкнутися теми, як можуть відбутися демократичні зміни в самій Білорусі. Існує кілька теоретично можливих сценаріїв, залежно від того, чи відбуваються такі зміни в Білорусі та Росії одночасно чи в різний час.

По-перше, варто зазначити, що головним тригером таких змін може стати повна перемога України у війні з Росією, що змусить Росію вивести свої війська з усіх окупованих територій України. У такому разі можна очікувати, що переможена Росія стане свідком падіння кремлівського режиму, а водночас всередині Росії розпочнуться демократичні перетворення. Своєю чергою режим Лукашенка, який був представником Кремля, зазнає краху і в Білорусі.

Інший можливий сценарій полягає в тому, що перемога України призведе лише до падіння режиму Лукашенка, що станеться завдяки білоруському полку Калиновського, який прийде до Білорусі після перемоги в Україні.

Окрім подій у Росії, суттєві зміни можуть відбутися і в Білорусі у разі, якщо Лукашенко, який давно має помітні проблеми зі здоров'ям, помре або не зможе керувати країною з іншої причини. Це відкриє вікно можливостей для суттєвих змін, провідником котрих стане нинішня політична та бізнес-еліта Білорусі, яка звільниться від диктатури Лукашенка. Це означало б початок «білоруської перебудови», яка, як і радянська перебудова за часів Горбачова, врешті-решт вийде з-під контролю «еліти перебудови» і перетвориться на справжню демократію.

Крім того, Білорусь може піти шляхом, схожим на той, який свого часу пройшли Україна та Вірменія, і який незалежав від трансформацій у Росії. Так, близькі до Кремля режими Януковича та Саркисяна були повалені внаслідок масових акцій на підтримку демократії.

Першу таку спробу Лукашенко жорстко придушив у 2020 році, але це не скасовує історичної тенденції на пострадянському просторі, де демократія поступово, але неухильно поширюється від західних кордонів на східні регіони. З огляду на цю історичну закономірність, демократичні зміни мають відбутися насамперед у самій Білорусі, а вже потім поширитися на територію Росії. Приклад Білорусі міг би суттєво стимулювати населення Росії.

У будь-якому разі, майбутні демократичні відносини Білорусі з НАТО слід розглядати в контексті двох можливих сценаріїв розвитку подій в Росії: а) Білорусь йде шляхом демократичних змін, в той час як авторитарний режим продовжує правити Росією, і б) Росія і Білорусь одночасно йдуть шляхом демократичних перетворень.

I. Авторитарна Росія і демократична Білорусь

Цілком очевидно, що авторитарна Росія чинитиме опір демократичним змінам у Білорусі і, як тільки вони відбудуться, намагатиметься підірвати демократію в Білорусі всіма доступними їй методами,

у тому числі військовими засобами, що поставить під загрозу її безпеку. Демократична Білорусь становить загрозу авторитарному режиму в Кремлі не тому, що вона прагне до Європейського Союзу чи НАТО і тим самим загрожуючи безпеці Росії, а тому, що інтеграція Білорусі із Заходом поставила б під загрозу саме існування кремлівського режиму. У Кремлі чудово розуміють, що інтеграція Білорусі із Заходом – єдиний спосіб успішно створити умови для нормального європейського способу життя в Білорусі. Точно такі ж умови були створені в Центральній Європі і країнах Балтії протягом останніх десятиліть, а тепер вони формуються в Україні, Молдові, Вірменії та Грузії. Успішна інтеграція Білорусі з Європейським Союзом небезпечна лише для кремлівського режиму (а не для самої Росії), так само як і інтеграція України з Європейським Союзом становить загрозу лише для кремлівського режиму.

Успіх білоруської та української демократій, які слугуватимуть прикладом, що надихає, для російського народу, підірве основи авторитарного кремлівського режиму.

Немає сумнівів, що російський народ, споглядаючи на успіхи України та Білорусі, все частіше дивуватиметься, чому в Росії не відбуваються такі демократичні зміни, однак це знаменуватиме кінець путінського режиму.

Звичайно, путінський режим розв'язав загарбницьку війну проти України, побоюючись перспективи перемоги демократії. Також його налякала народна революція в Білорусі, яка продемонструвала, що лояльність, яку білоруси начебто проявляли до режиму Лукашенка раніше, є повною фікцією, яка випарувалася під час перших масових протестів. Путін зрозумів, що лояльність простих росіян до його авторитарного кремлівського режиму також є фікцією, яка може так само швидко розвіятися. Розпочавши війну проти України, Путін прагнув не лише перервати смертельно небезпечну для його режиму траєкторію успіху України, а й залякати білоруський народ – подивіться, що на вас чекає, якщо ви, як українці, будете прагнути демократії та євроінтеграції. Таким чином, у Путіна було дві мети: по-перше, відбити у пересічних росіян бажання наслідувати приклад своїх сусідів, а саме приклад демократії, яка перемогла у їхніх країнах. Він, вочевидь, сподівався придушити такі можливості силою зброї. По-друге, набити голови своїх співгромадян пропагандою і відвернути їхню увагу військовими подіями.

**Тому перспективи демократичної Білорусі
напряму залежать від перемоги України в
найближчому майбутньому, яка переконає
білорусів і росіян у тому, що Путін не
здатен перешкодити успіху демократії в
Україні. Отже, він не зможе перешкодити**

успіху демократії в Білорусі, якщо вона підє тим самим шляхом.

Війна Росії проти України - болісний урок для демократичних країн Заходу, чия давня та хибна геополітична позиція призвела до того, що Путін, зрештою, вирішив, що він може розв'язати агресивну війну проти України, а Захід не відреагує адекватно, так само, як Захід не зміг адекватно відреагувати на війну в Грузії та окупацію Криму. Головною помилкою Заходу було залишити Україну в «сірій» зоні безпеки без реальних перспектив інтеграції з ЄС чи НАТО. Навіть після того, як у 2014 році Україна рішуче обрала шлях демократичних перетворень та євроінтеграції. Захід вважав, що інтеграція України не повинна «провокувати Путіна» і дотримувався цієї позиції, але саме це спровокувало агресію Путіна, оскільки Захід не відкрив двері для інтеграції і залишив Україну в тій же «сірій» зоні.

Схоже, Захід вже усвідомив свою помилку, тому Україна та Молдова стали кандидатами на членство в ЄС, і переговори про їхнє членство, ймовірно, розпочнуться найближчим часом. Очікується, що обидві країни стануть членами ЄС до 2030 року. Також ймовірно, що найближчим часом НАТО надішле таке ж запрошення і Україні. Таким чином, Україна нарешті вийде з небезпечної «сірої» зони.

Цей урок має бути врахований у концепції нової західної безпеки на європейському континенті:

демократії, які виникають і утверджуються в сусідніх країнах до східного кордону ЄС, не повинні залишатися в «сірій зоні» геополітичної безпеки, бо це лише створює спокусу та провокує агресію авторитарного режиму в Кремлі проти сусідніх держав.

Таким чином, поки Росія перебуватиме під окупацією авторитарного клептократичного режиму, нова демократична Білорусь повинна не лише прагнути захистити свій демократичний порядок, інтегруючись до євроатлантичних організацій, включаючи НАТО та ЄС, але й Захід має проявити зацікавленість в інтеграції демократичної Білорусі та запропонувати гарантії безпеки для демократичної Білорусі.

II. Демократична Росія і демократична Білорусь

Перехід Росії від авторитарної держави до демократичної республіки ознаменує найсуттєвіші зміни в архітектурі безпеки всього європейського континенту. Демократії не воюють одна з одною. Це означало б припинення агресивної політики Росії щодо всіх демократичних сусідів. Успіх демократичних сусідів більше не загрожуватиме авторитету демократичної Росії, а, навпаки, сприятиме здоровій конкуренції за досягнення такого ж рівня в самій Росії.

Така геополітична ситуація порушила б широке коло питань, наприклад, щодо майбутніх цілей НАТО. НАТО було засновано у 1949 році для захисту Заходу від агресивної експансії авторитарної сталінської Росії (радянської імперії) у Західній Європі. Загроза агресії не існувала б без авторитарного режиму в Росії. Може здатися, що в цьому випадку демократичній Білорусі не тільки більше не потрібно буде розглядати питання про членство в НАТО, але й самій організації доведеться переосмислити основи свого подальшого існування за відсутності загрози з боку авторитарного режиму. Що ж тоді має робити НАТО? Від кого захищати Європу?

Однак є вагомий стратегічний аргумент на користь того, чому НАТО має бути не лише збережене, а й розширене за рахунок демократичної Білорусі, не кажучи вже про Україну, та ще й після того, як Росія стане демократичною державою. Більше того, це було б необхідно і самій демократичній Росії.

Невдовзі після демократичних перетворень Росія зіткнеться з явищем, характерним для всіх імперій, що розпадаються: суспільною ностальгією за колишньою величчю імперії. Це вже створювало серйозні проблеми для демократичного устрою колишніх імперій. Російська демократія не витримала таких хвиль ностальгії в епоху Єльцина, і Путін активно розпалював це почуття після приходу до влади. Очевидно, що демократична Росія, якщо вона

відродиться, зіткнеться з аналогічним викликом. Цього разу Захід може суттєво допомогти російській демократії у протистоянні загрозі «постімперської ностальгії». Своїми діями Захід має показати, що Росія більше не має шансів на відновлення імперії, оскільки і Україна, і демократична Білорусь будуть надійно інтегровані у західні організації у галузі безпеки (НАТО) та економіки (ЄС). Як сказав Збігнев Бжезінський, «Росія, маючи можливість контролювати Україну (і Білорусь), завжди залишатиметься імперією, а Росія, яка втратила ці можливості, зможе досягти демократії». Членство Білорусі та України в НАТО стане чітким сигналом про те, що Росія більше ніколи не матиме можливості контролювати ці країни. Це було б дуже корисно для новоствореної російської демократії.

Тому демократичній Білорусі потрібно буде домагатися членства в НАТО в будь-якому випадку не тільки заради захисту від авторитарного режиму в Кремлі, а й заради демократичної Європи і стійкого миру на всьому європейському континенті.

Демократичній Росії також потрібно буде посилити супротив хвилі «постімперської ностальгії».

На завершення зазначу, що майбутні відносини між Білоруссю та НАТО є не просто фантастикою, а можливим і важливим чинником, який необхідно

враховувати в контексті демократичних перетворень у Білорусі та впливу таких трансформацій на геополітичний ландшафт Східної Європи. Незалежно від того, яким шляхом до демократії має піти Білорусь, одночасно з Росією чи незалежно від неї, пропозиція про вступ до НАТО матиме вирішальне значення як для безпеки демократичної Білорусі, так і для сприяння створенню більш стабільної та мирної Європи, а також для допомоги Росії подолати ностальгію за своїм імперським минулим.

Андрюс Кубілюс – литовський політик, депутат Європейського парламенту. Обіймав посаду прем'єр-міністра Литви з 1999 по 2000 рік і з 2008 по 2012 рік.

У 1990 і 1992 роках був виконавчим секретарем Руху за незалежність Санджудіса, а пізніше головою Союзу Вітчизни,

литовських християнських демократів – з 2003 по 2015 рік. Був депутатом Сейму Литовської Республіки з 1992 по 2019 рік.

Андрюс Кубілюс – керівник групи ЄНП Литовської делегації в Європейському парламенті, співголова Парламентської асамблеї ЄВРОНЕСТ, постійний доповідач Європарламенту з питань Росії, ініціатор та голова різноманітних міжпарламентських форумів у Європейському парламенті, таких як глобальна мережа «Єднання заради України» (U4U), Форум східного сусідства ЄС та Форум друзів Російського європейського форуму.

ПОГЛЯД З ЛАТВІЇ

Оцінка Білорусі з точки зору регіональної безпеки

Луїза Ліце-Тане

З 24 лютого 2022 року геополітичний ландшафт у Європі зазнав значних змін, оскільки країни у відповідь на війну Росії проти України були змушені переглянути свої оборонні доктрини через зміну безпекового середовища. Оскільки Білорусь розташована між Росією та кількома країнами Організації Північноатлантичного договору (НАТО), роль Росії в подіях, що відбуваються в Білорусі, має ще більший вплив на міркування регіональної безпеки. Для того, щоб зрозуміти роль Білорусі в регіональній системі безпеки, необхідно вивчити точку зору сусідніх з нею країн, із яких Латвія буде проаналізована більш ґрунтовно в цій статті. Через геополітичне розташування країн Балтії – Естонії, Латвії та Литви – вони історично перебували під впливом політики своїх сусідів.

Сьогодні, незважаючи на те, що країни Балтії географічно порівняно невеликі, вони мають велике геополітичне значення і, як члени НАТО, відіграють значну роль в

обороні східного флангу НАТО. Отже, конфлікти між країнами Східної Європи та Росією, а також відносно недавня непередбачуваність Білорусі викликають серйозне занепокоєння у країн Балтії, зокрема, змусили Латвію в багатьох випадках усвідомити вразливість своєї безпеки.

Президентські вибори 2020 року в Білорусі, які супроводжувалися масовими громадянськими протестами та державним насильством, та подальші події додали занепокоєння сусіднім з Білоруссю країнам. Конкретними прикладами цього стали спровокована Білоруссю 23 травня 2021 року примусова посадка цивільного літака, що прямував до Вільнюса, міграційна криза 2021 року та війна Росії проти України 2022 року, посилена тим, що вторгнення Росії в Україну частково відбувалося з території Білорусі. Фактично навесні та влітку 2021 року Польща, Латвія та Литва пережили безперервний потік мігрантів, які рухалися з Близького Сходу через Білорусь, витіснені до кордонів цих країн білоруським режимом. Однак ці країни швидко встановили, що так звана гуманітарна криза була сфабрикована білоруським режимом і є однією з акцій гібридної війни. Ці дії були спрямовані на мілітаризацію проблеми мігрантів, щоб дати великий поштовх білоруському політичному напрямку та дестабілізувати країну-об'єкт та Європейський Союз в цілому. Хоча кордон Латвії з Росією був важливим фактором в оцінці її безпеки, критики вказують на необхідність подальшого посилення протидії гібридним загрозам і

підвищення безпеки кордонів з Білоруссю. Описані вище події ознаменували різкий спад відносин між Латвією та Білоруссю, які до 2020 року можна було охарактеризувати як прагматичні.¹ Наприклад, заміна офіційного прапора Білорусі мером Риги на біло-червоно-білий прапор опозиції під час чемпіонату світу з хокею призвела до того, що обидві країни, Латвія та Білорусь, вислали дипломатів одна одної², тим самим призупинивши дипломатичні відносини.³

Тим паче, влітку 2023 року на тлі триваючої війни Росії в Україні виникла нова загроза безпеці Польщі, Латвії та Литви через присутність у Білорусі ПВК «Вагнер» – приватної військової організації, що має тісні зв'язки з Росією.⁴ Хоча загроза не матеріалізувалася, вона була відображенням непередбачуваності білоруського режиму. Як наслідок, події, що розгортаються в Білорусі, та військово-політичне співробітництво між Росією та Білоруссю створюють виклик майбутній регіональній стабільності та безпеці. Водночас співпраця між Росією та Білоруссю ускладнила створення надійного стримуючого чинника для країн Балтії та інших сусідніх країн-членів НАТО.

Так, якщо до 2020 року відносини між Латвією та Білоруссю базувалися на практичному співробітництві, то після 2020 року Білорусь стала загрозою національній та регіональній безпеці Латвії та інших сусідніх країн.

Крім того, війна Росії проти України наочно продемонструвала важливість і сучасну актуальність НАТО та нагадала про причини, чому Альянс взагалі був створений. З моменту свого утворення в 1949 році він відіграє важливу роль у формуванні ландшафту безпеки Європи. І важливо відзначити, що НАТО, як стримуючий фактор і міра гарантій на його східному фланзі, підтримував стабільність і значно пом'якшував занепокоєння Латвії щодо безпеки, особливо після незаконної анексії Криму в 2014 році.⁵ Хоча Білорусь підтримувала діалог і практичну співпрацю з НАТО до 2021 року, коли її члени призупинили співпрацю з Білоруссю,⁶ вона не висловила явного наміру прагнути членства в НАТО.

Тим паче, обговорення членства Білорусі в НАТО наразі є гіпотетичним. Однак у разі переходу Білорусі до демократії, вона може забезпечити свою довгострокову безпеку, лише ставши членом НАТО.

Хоча остаточне членство Білорусі в НАТО матиме складні та далекосяжні наслідки як сусіда з країнами-членами НАТО та ЄС, її членство в НАТО може зробити позитивний внесок у євроатлантичну безпеку та сприяти сталому миру в Європі.

Відтак, у контексті цієї статті варто розглянути можливі переваги та проблеми членства Білорусі в НАТО, виходячи з перспективи безпеки Латвії.

Можна припустити, що потенційне членство Білорусі в НАТО сприятиме регіональній безпеці та поси-

лить співпрацю між сусідніми країнами шляхом встановлення відносин, заснованих на спільних цінностях демократії, прав людини та верховенства права. Членство в Альянсі також може стимулювати співпрацю у протидії гібридним загрозам. Крім того, воно могло б безпосередньо зміцнити безпеку Латвії, захистивши Сувальський коридор. Він з'єднує Литву та Польщу та розташований між Росією (Калінінградська область) та Білоруссю і є вразливим місцем для безпеки країн Балтії. Захоплення Сувальського коридору може відрізати єдиний сухопутний шлях для потенційних підкріплень НАТО та ізолювати країни Балтії від решти території НАТО.

Отже, перспектива вступу Білорусі до НАТО, об'єднавши регіон, потенційно посилить безпеку Сувальського коридору. Таким чином, її членство в НАТО зміцнить безпеку сусідів Білорусі шляхом створення додаткової буферної зони проти країн, які кидають виклик регіональній безпеці.

Принципово важливо, що членство Білорусі в НАТО посилить фактор стримування, а саме, підвищить надійність стримування потенційного агресора, оскільки таке членство дає доступ до механізмів колективної оборони, описаних у статті 5 договору НАТО, де зазначено, що напад на одного члена організації вважається нападом на всіх. Можна припустити, що Росія не напала на територію країни-члена НАТО че-

рез ризик запуску механізму колективних дій. Саме по собі членство в НАТО забезпечило б Білорусі гарантії колективної оборони і, як наслідок, створило б більш стабільні відносини між Білоруссю та Росією. У разі збройного нападу членство в НАТО може ще більше сприяти безпеці Латвії, і навпаки, через географічну близькість один до одного. Отже, країни Балтії, як і інші сусідні держави, виграють від посилення механізму колективної оборони та посилення заходів стримування в регіоні.

З іншого боку, якщо розглядати стратегічні відносини між Білоруссю та Росією та їхні тісні історичні та культурні зв'язки, потенційне членство може посилити напруженість у відносинах між двома країнами. І це може мати побічний вплив на відносини Росії з НАТО і призвести до ескалації напруженості в регіоні. Більше того, оскільки Росія може сприймати рух Білорусі до НАТО як загрозу своїй національній безпеці та інтересам безпеки, вона може відповісти власними контрзаходами для дестабілізації регіональної безпеки. З огляду на географічну близькість до Росії та Білорусі, такий розвиток подій безпосередньо вплине на національну безпеку Латвії. Як наслідок, можна стверджувати, що найбільш суттєвою проблемою прагнення сусіда Росії стати членом НАТО є постійна протидія Росії розширенню НАТО поблизу її кордонів.

Розглядаючи шлях країн Балтії до незалежності та демократії, Білорусь може засвоїти цінну науку від країн Балтії, які приєдналися до НАТО у 2004 році, хоча їхнє

членство в альянсі тоді здавалося мало ймовірним.

Після того, як країни Балтії відновили свою незалежність у 1991 році, шлях до членства в НАТО був пов'язаний з перешкодами, головним чином через необхідність політичних, військових та інституційних реформ для відповідності критеріям членства в НАТО. Однак хоча Росія в той час висловлювала свою незгоду з розширенням НАТО на своїх кордонах, вона сама була розділена і занадто зайнята власними внутрішніми проблемами, щоб створити реальний виклик вступу країн Балтії до НАТО. Отже, з огляду на нинішню геополітичну обстановку, вступ Білорусі до НАТО мало ймовірний, доки Білорусь та Росія не змінять курс.

Важлива та співпраця, яку налагодили північні сусіди країн Балтії, скандинавські країни, після того, як балтійські країни знову здобули незалежність. В результаті утвореного партнерства між країнами, було проторовано шлях до вступу в НАТО та ЄС для балтійських країн.

Так само, беручи до уваги непохитну підтримку білоруського суспільства країнами Балтії, їх зусилля щодо досягнення свободи та демократії, Білорусь може розглянути можливість звернення за допомогою до своїх безпосередніх сусідів – країн Балтії. На цей момент майбутнє демократичної Білорусі залежить від

наполегливості білоруського суспільства в його спробах сприяти переходу до демократії.

Крім того, підготовчі заходи до інтеграції до НАТО мають здійснюватися в межах наявних сил і засобів.

---

1. Министерство иностранных дел Латвии, «Латвияс Републикас ун Балткриевиас Републикус дивпусеяс аттиесибас», 28 июля 2022, <https://www.mfa.gov.lv/argpolitika/divpusejas-attiecibas/latvijas-un-baltkrievijas-attiecibas>

2. "Беларусь и Латвия выдворяют дипломатов на зеркальной основе" в Лсм.лв, 24 мая, 2021, <https://eng.lsm.lv/article/politics/diplomacy/belarus-and-latvia-expel-diplomats-in-tit-for-tat-move.a406011>

3. Для отримання додаткової інформації про перспективу Латвії див.: Дьяtkовица Е., "Перспектива из Латвии: От благодущия к беспокойству" в (сборнике авторов) Марис Андзанс и др., "Беларусь после 2020: Последствия для безопасности и обороны для стран Балтии, Польши, и НАТО", Латвийский Институт Международных Отношений, 2021, страницы 15-22, <https://www.liia.lv/en/publications/post-2020-belarus-security-and-defence-implications-for-the-baltic-states-poland-and-nato-949>

4. Гхаеди, М., "Что представляет собой российская организация наёмников Группа Вагнера?", Дойче Велле, 27 июня 2023, <https://www.dw.com/en/who-are-russias-mercenary-wagner-group/a-64429380>

5. НАТО, "Отношения с Россией" 3 августа, 2023, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50090.htm

6. НАТО, "Отношения с Беларусью", 22 июля, 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49119.htm

7. Сытас А., "Военные учения НАТО впервые защищают уязвимое место Балтии", Ройтерс, 18 июня 2017. <https://www.reuters.com/article/us-nato-russia-suwalki-gap/nato-war-game-defends-baltic-weak-spot-for-first-time-idUSKBN1990L2>

Луїза Ліце-Тане – молодша наукова співробітниця Центру геополітичних досліджень у Ризі. Має ступінь бакалавра політології та ступінь магістра міжнародних відносин і дипломатії. Її наукові інтереси включають безпеку та оборону країн Балтії, стратегію стримування, безпеку в Арктиці та аналіз збройних конфліктів.

ПОГЛЯД З ЕСТОНІЇ

Тирани не бояться нейтралітету

Сільвер Лойт

Війна Росії проти України, що триває, спричинила суттєві зміни в ситуації із безпекою у Балтійському регіоні. Членство Фінляндії в НАТО і заявка Швеції на вступ до НАТО, яка рано чи пізно буде підтверджена, зміцнили безпеку Балтійського регіону і підвищили його здатність протистояти єдиній небезпечній і потенційно руйнівній силі в регіоні – Росії. І все це попри те, що 17 грудня 2021 року Росія висунула рішучий ультиматум НАТО, США та ОБСЄ, намагаючись знову нав'язати Заходу російські правила гри. Жорстока війна Росії проти України мала протилежний ефект, що підтвердив президент Фінляндії Саулі Нііністо, який звернувся до Володимира Путіна зі словами: «Подивіться в дзеркало, ви самі до цього привели». Це дуже символічно і драматично. Це ознаменувало кінець давнього нейтралітету Фінляндії і остаточно закрило главу двохсотлітнього нейтралітету в регіоні.

Політика нейтралітету давно довела свою слабкість на прикладі Естонії. Естонія є рішучим прихильником НАТО, і це ґрунтується на трагічному минулому країни.

На початку, коли Естонія здобула незалежність, концепція політики нейтралітету здавалася цілком придатною для новоствореної держави, яка відчула на собі весь тягар Першої світової війни. У Маніфесті до всіх народів Естонії, Декларації Незалежної Республіки Естонія, проголошеній 24 лютого 1918 року в Таллінні, чітко зазначено, що «Естонська Республіка бажає зберігати абсолютний політичний нейтралітет щодо всіх сусідніх держав і народів і очікує від них у відповідь також повного нейтралітету». Прагнення до нейтралітету було досить практичним рішенням: десятки тисяч естонців опинилися на полях битв Першої світової війни в лавах російської армії. Засновники незалежної Естонії не бажали ставати на чийсь бік у військових зіткненнях між імперіями, що розпадалися.

Естонія була змушена відмовитися від ідеї повного нейтралітету в перші дні незалежності. Таллінн був окупований військами імперської Німеччини на другий день після проголошення незалежності Естонії. Німеччина зазнала поразки у Світовій війні, а Естонія зазнала нападу з боку Радянської Росії та *Балтійського ландесверу*. Естонія виграла війну за незалежність (1918–1920). Союзники, Велика Британія, Фінляндія, Латвія, шведські та

данські добровольці, частина балтійських німців і частина російської «Білої гвардії», підтримали Естонію. Так, досвід Естонії у війні за незалежність продемонстрував, що країна потребує надійних союзників, і ця потреба загострилася, коли Естонія звернулася за повним дипломатичним визнанням з боку міжнародного співтовариства, особливо з боку членів Антанти. Радянська Росія першою державою визнала Естонію де-юре відповідно до Тартуського мирного договору, підписаного представниками урядів країн 2 лютого 1920 року. Росія беззастережно визнала «незалежність і самодостатність Естонської держави» і відмовилася «добровільно і назавжди від усіх суверенних прав, що належали Росії щодо естонського народу і землі відповідно до чинного державно-правового порядку, а також на підставі міжнародних договорів, які перестають діяти в майбутньому» (стаття 2). Радянська сторона пообіцяла, що «у разі міжнародного визнання постійного нейтралітету Естонії Росія, зі свого боку, зобов'язується дотримуватися цього нейтралітету і брати участь у гарантуванні збереження такого нейтралітету» (стаття 5). Що стосується розширення безпеки Балтійського моря, то обидві сторони договору домовилися, що вони «зобов'язуються приєднатися у випадку міжнародної нейтралізації Фінського заливу до цієї нейтралізації...; також, у випадку, якщо це зазначеним міжнародним договором буде встановлено, приготувати свої воєнно-морські сили або їхню частину у стан відповідний вимогам міжнародної угоди» (стаття 6). Сторони домовилися

заборонити будь-які форми вербування і мобілізації будь-яких військ, спрямованих на збройну боротьбу проти іншої договірної сторони (стаття 6).¹ Такі мирні договори між Радянським Союзом і Литвою (Москва, 12 липня 1920), Латвією (Рига, 11 серпня 1920), Фінляндією (Тарту, 14 жовтня 1920) і Польщею (Рига, 18 березня 1921) давали певну надію на мир і стабільність в регіоні. Однак це тривало недовго: в перші роки після закінчення громадянської війни Радянській Росії вдалося стабілізувати ситуацію всередині країни за допомогою брехливих обіцянок і терору проти власного населення, а також проти населення анексованих країн. Комуністична Росія продемонструвала свої реваншистські цілі, окупувавши та анексувавши інші новоутворені незалежні держави, такі як Білорусь, Україна, Вірменія, Азербайджан та Грузія. Крім того, Росія ініціювала комуністичну гібридну війну та дезінформаційні кампанії проти своїх сусідів, включаючи Естонію. 1 грудня 1924 року Радянський Союз спробував повалити демократично обраний уряд Естонії, ініціювавши збройний переворот у Таллінні. Ця спроба закінчилася невдачею, але вона ще раз продемонструвала необхідність надійного альянсу або принаймні тіснішої співпраці в галузі безпеки між державами-однодумцями.

На початку 1920-их років Естонія намагалася отримати гарантії підтримки від Великої Британії, що допомогло їй у найважчі дні війни за незалежність Естонії наприкінці 1918 року. До 1925 року стало ясно, що Великобританія воліє дистанціюватися від справ

країн Балтії. Англо-німецька морська угода, підписана 18 червня 1935 року, ще більше обмежила присутність Великої Британії і посилила небажану присутність Німеччини в Балтійському морі. Але Великобританія і Франція, як наріжні камені Версальської системи, залишалися як політично, так і культурно важливими факторами зовнішньої політики Естонії.

Здавалося цілком природним інвестувати у співпрацю між сусідами-одnodумцями. У першій половині 1920-х років Естонія ініціювала та активно підтримувала інші ініціативи регіонального співробітництва у сфері безпеки між Фінляндією, Естонією, Латвією, Литвою та Польщею.

Метою Балтійських конференцій було досягнення більш тісної координації зовнішньої політики держав, які зіткнулися зі спільною загрозою з боку Радянського Союзу і побоювалися щораз більшого впливу реваншистських сил і бурі, що насувається в демократичній Веймарській республіці. На жаль, війна та розрив дипломатичних відносин між Польщею та Литвою підірвали перспективи більш тісної співпраці у Балтійському регіоні. Фінляндія загалом сприймалася як балтійська держава, але почала дистанціюватися від балтійських проблем і робила (спочатку дуже безрезультатні) спроби долучитися до співпраці традиційно нейтральних скандинавських країн. Ідея створення великої «Балтійської ліги оборони» зазнала невдачі і лише частково матеріалізувалася у

двосторонній оборонній угоді між Латвією та Естонією від 1 листопада 1923 року. Цей альянс зобов'язав обидві держави надати негайну двосторонню допомогу у разі неспровокованої агресії. Створити такий союз не вдалося, але це не змінює того факту, що єдиним реальним військовим союзником Естонії між двома світовими війнами була Латвія, близька сусідка з дуже схожим негативним історичним досвідом: три століття середньовічної лівонської державності, а потім панування Польщі, Швеції та Росії. Через одинадцять років у Женеві Естонія, Латвія та Литва підписали «Пакт про співпрацю, злагоду та взаємодопомогу» від 12 вересня 1934 року. Метою пакту було проведення спільної зовнішньої політики. Цей союз також отримав назву «Балтійська Антанта», але він не мав достатнього практичного значення, оскільки сприйняття загроз сторонами було різним: Естонія та Латвія бачили в Радянському Союзі головну загрозу своїй незалежності та підтримували дружні відносини з Польщею, а Литва вважала Польщу та Німеччину ключовими загрозами своєму існуванню. Тим не менш, навіть символічна «балтійська єдність» між Естонією, Латвією та Литвою заклала міцне підґрунтя як для тісної співпраці між їхніми дипломатичними корпусами, так і для спільних дій об'єднань національних меншин цих країн на Заході під час радянської окупації.

У перші роки після Першої світової війни з'явилася певна надія на ефективність мирних ініціатив Ліги Націй. Ці надії виявилися марними, оскільки окремі великі держави не вступили до

альянсу, а тоталітарні режими Радянського Союзу, Італії, Німеччини та Японії відкрито ігнорували принципи колективної безпеки та роззброєння. Внаслідок внутрішньої кризи, викликаної Великою депресією в 1934 році, Естонія стала на авторитарний шлях, що відштовхнуло деяких друзів Естонії серед скандинавських демократій. Навіть за відносно м'якого авторитарного правління Костянтина Паца (1934–1940), під час так званої «Ери мовчання», Естонія залишалася безпечним притулком для національних етнічних та релігійних меншин, які зберегли значну культурну автономію. Фашистські, нацистські та комуністичні організації були повністю заборонені в Естонії. У 1934 році, через рік після приходу до влади нацистів у Німеччині, в Тартуському університеті було відкрито факультет юдаїки. У 1936 році впливовий лондонський тижневик «Єврейська хроніка» назвав Естонію «оазисом толерантності».

Далі нацисти вторглися в Австрію та Чехословаччину, відтак двосторонні договори про ненапад (з Радянським Союзом 4 травня 1932 року та з нацистською Німеччиною 7 червня 1939 року), а також політика нейтралітету здавалися останньою надією щодо збереження цього «оазису». Естонія, Латвія і Литва домовилися про прийняття закону про спільний нейтралітет для трьох країн на Конференції міністрів закордонних справ країн Балтії 18 листопада 1938 року в Ризі. Парламент Естонії ратифікував закон 1 грудня 1938 року. Закон про нейтралітет Естонії був ухвалений за прикладом шведської Декларації нейтралітету від 29 травня 1938 року.

Естонія оголосила про свій суворий нейтралітет у перший день Другої світової війни, як і інші скандинавські та балтійські країни. Естонське керівництво сподівалося, що ретельне балансування між Радянським Союзом і Німеччиною дійсно забезпечить незалежність Естонії.

Однак нацистська Німеччина та Радянський Союз вирішили долю Естонії, а також Фінляндії, Латвії, Литви, Польщі та Румунії, підписавши пакт від 23 серпня 1939 року та додаткові секретні протоколи до нього. Радянський Союз, зберігаючи формальний нейтралітет, вторгся в Польщу і змусив Естонію (28 вересня 1939), Латвію (5 жовтня 1939) і Литву (10 жовтня 1939) підписати угоди про радянські військові бази на території цих країн. Після спільного нацистсько-радянського нападу та знищення Польщі, яка була однією з ключових країн регіону, здавалося, що шансів на успішний збройний опір немає. Естонія та сусідні країни Балтії продовжували наголошувати на своєму нейтралітеті доти, доки тривала війна, підкоряючись зростаючим вимогам Радянського Союзу. Фінляндія ж чинила опір Радянському Союзу і відмовлялася виконувати ці вимоги. Під час Зимової війни (з 30 листопада 1939 року по 12 березня 1940 року) радянські ВПС використовували свої бази в нейтральній Естонії для бомбардувань Гельсінкі та інших частин Фінляндії. Всім було добре відомо, що радянські бомбардувальники злітають з аеродромів, розташованих на території окупованої Естонії, і порушують повітряний простір Фінляндії, проте влада Естонії офіційно заперечувала цей факт, як і

порушення нейтралітету Естонії Радянським Союзом. Водночас естонська військова розвідка інформувала фінів про атаки радянських бомбардувальників і допомагала Фінляндії підготуватися до атак. Населення Естонії одногосно підтримало Фінляндію у війні проти радянських загарбників, а естонські добровольці вступили до лав фінської армії.

Історія повторюється: Росія напала на Україну з території сусідньої Білорусі у лютому 2022 року. Але на відміну від Естонії у 1939-1940 роках, білоруська влада охоче підтримала своїх російських союзників, наприклад, надавши логістичну підтримку. Ніхто не питав народ Естонії в 1939-1940 роках, так само як ніхто не питав народ Білорусі у 2022 році. Але Кремль переслідував ті самі цілі: посварити естонців з фінами – раніше, а білорусів з українцями – тепер, *divide et Impera*.

Таємна співпраця спецслужб Естонії та Фінляндії під час Зимової війни з Радянським Союзом не змінила того факту, що нейтралітет і незалежність Естонії стали лише ілюзією. До того ж Естонія не стала винятком: у квітні 1940 року Німеччина напала на нейтральну Данію та нейтральну Норвегію. Лише Швеції вдалося уникнути порушення свого нейтралітету, який їй вдалося зберігти тривалий період під час Другої світової війни, однак ціною численних обмежень.

Радянський Союз скинув уряди Естонії, Латвії та Литви і анексував ці країни в серпні 1940 року, а Франція вже перебувала під німецькою окупацією в червні 1940 року. Кремль, серед іншого, звинуватив дуже обережні, нейтральні та лояльні уряди Естонії, Латвії та Литви в тому, що вони недостатньо нейтральні. Кремлю завжди було легко знайти «докази» для фальшивих звинувачень. Одним із ключових звинувачень Радянського Союзу на адресу нейтральних країн Балтії було існування вищезгаданої злочасної «Балтійської Антанти», яка ніколи не мала військової орієнтації і ніколи раніше не привертала уваги Кремля. По суті, «Балтійська Антанта» була лише майданчиком для переговорів між трьома нейтральними державами, а не підґрунтям для змов проти будь-кого.

Рішення країн Балтії скасувати будь-яку співпрацю та не чинити збройного опору для захисту незалежності не допомогло уникнути звинувачень з боку Кремля та не вберегло їх від політики терору, спрямованої проти їхніх народів. У 1941 році прийшла німецька окупація, яка тривала до 1944 року, а потім на зміну їй прийшла радянська окупація (1944-1991). Західні демократії засудили окупацію трьох країн Балтії, відмовилися визнати їхню анексію, продовжували визнавати дипломатичні представництва та паспорти громадян Балтії. Але вони не змогли запобігти звірствам нацистів та СРСР на території окупованих держав: масовим вбивствам та депортаціям, Голокосту, конфіскації майна, чисткам інтелектуальних та політичних еліт, колосальній шкоді

довкіллю, агресивним кампаніям примирення та русифікації.

Провал політики нейтралітету і втрата незалежності змусили представників країн Балтії у вільному світі негайно з ентузіазмом прийняти створення НАТО 4 квітня 1949 року. Того ж дня виконувач обов'язків Генерального консула Естонії Йоганнес Каїв направив послання Державному секретарю США Діну Ачесону, в якому заявив, що Естонія, незаконно окупована і перебуває під гнітом Радянського Союзу, «не мав можливості проявити свій жвавий інтерес до цього договору».² Аналогічні заяви зробили дипломати з Латвії та Литви. Важливість трансатлантичної військової співпраці та гарантій безпеки після Другої світової війни чітко визнали Данія та Норвегія, нейтралітет яких було порушено під час війни і які стали членами країн-засновниць НАТО.

Розуміння того, що НАТО буде єдиною потужною і надійною силою, яка забезпечить гарантії безпеки перед обличчям радянсько-російської тиранії, поділяли багато хто в окупованій Естонії, в тому числі молоде покоління естонських студентів, які за часів правління Брежньєва навіть присвятили пісню НАТО. Один зі студентів, Март Лаар, став прем'єр-міністром після відновлення незалежності Естонії та заклав основу для вступу Естонії до ЄС та НАТО.

Дискусія про політику безпеки країн Балтії, яка розпочалася після відновлення державності, залишала мало місця для нейтралітету – це був чіткий і гнітючий історичний досвід. Естонія, Латвія та Литва змогли зміцнити існуючий консенсус щодо НАТО після виведення залишків колишніх радянських військ з країн Балтії у 1994 році. Видатна дипломатія та підтримка країн-однодумців дали добрі результати, і вони завершили процес вступу до НАТО та ЄС через десять років. Це десятиліття було необхідним для структурних змін і демократизації суспільства. Ніхто так і не зміг представити серйозний аргумент на користь нейтралітету країн Балтії. Росія, в свою чергу, відновила реалізацію своїх імперіалістичних планів.

29 березня 2024 року Естонія, Латвія та Литва разом із Болгарією, Румунією, Словаччиною та Словенією святкують своє 20-річчя як держави-члени НАТО. Історія радянсько-нацистської співпраці, холодної війни та її продовження після падіння Берлінської стіни довела, що нейтралітет у Європі – це ілюзія, яка може існувати лише по сусідству з процвітаючими та передбачуваними країнами-членами НАТО.

Стабільне суспільство, сильна армія та активне членство в НАТО – єдині альтернативи для тих, хто хоче залишатися вільним у небезпечному сусідстві з Росією та триматися подалі від її руйнівного впливу.

---

1. Мирный договор между Россией и Эстонией, 2 февраля 1920 года, Тарту. Сборник договоров Лиги Наций. <http://www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1922/92.html>

(дата обращения: 20.09.2023).

2. <https://estonianworld.com/security/the-74-year-old-letter-that-indicates-estonia-wanted-to-be-a-nato-founding-member/> (дата обращения: 20.09.2023).

Сільвер Лойт вивчає історію в Тартуському університеті та Ягеллонському університеті в Кракові, а також є докторантом естонської дипломатії, естонсько-польських відносин та дипломатичного протоколу в Естонії між двома світовими війнами.

На дипломатичній службі Естонії працює з 2007 року. У 2010-2013 та 2019-2021 роках працював у Посольстві Естонії в Росії, займався російською внутрішньою політикою та правами людини, у 2013-2016 роках був заступником голови місії та консулом у посольстві Естонії в Ізраїлі. З 2021 року працює в Естонському центрі міжнародного розвитку.

ПОГЛЯД З ФІНЛЯНДІЇ

Шлях Фінляндії до НАТО

Карі Люхто

Шлях Фінляндії до НАТО набагато довший, ніж власне процес інтеграції нашої країни до альянсу, тому пропоную вам короткий історичний огляд послідовності подій, що стоять за ним.

Радянському Союзу не вдалося окупувати Фінляндію під час Другої світової війни, а після закінчення війни Фінляндія, на відміну від країн Балтії, не увійшла до складу Радянського Союзу. Але хоча вона не була окупована, Фінляндія залишалася у сфері радянських інтересів, у зв'язку з чим наша країна через тиск з боку СРСР змушена була відмовитися, попри все інше, від плану Маршалла, наданого США.

Відносини між Фінляндією та Радянським Союзом базувалися на Договорі про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу, або ЮЮА-договір, як його називають фіни. Він також містив положення про політику безпеки: Радянському Союзу надавалася можливість військових консультацій, якщо Фінляндія спробує вийти зі сфери радянських інтересів. Під час Угорського

повстання 1956 року та Празької весни 1968 року Фінляндія була особливо стурбована тим, що заворушення в країнах-сателітах Радянського Союзу у Східній Європі можуть спровокувати бажання Кремля розпочати військові консультації з Фінляндією.

Крім ЮЮА-договору, СРСР шукав шляхи посилення залежності Фінляндії від Радянського Союзу, наприклад, шляхом підтримки кар'єрного розвитку прорадянських політиків у Фінляндії та посилення економічної залежності Фінляндії від Радянського Союзу. Оскільки Фінляндія не була членом Ради економічної взаємодопомоги соціалістичних держав, Радянський Союз прагнув посилити залежність Фінляндії, створивши клірингову платіжну систему через п'ять років після Другої світової війни. Клірингова торгівля між Фінляндією і Радянським Союзом будувалася на обміні товарами, не вдаючись до конвертованих валют, яких в СРСР не вистачало.

Під час міжнародної нафтової кризи 1983 року частка СРСР у зовнішній торгівлі Фінляндії була найвищою і становила чверть. Радянський Союз намагався збільшити залежність Фінляндії, особливо в енергопостачанні. Фактично на нього припадала лівова частка імпорту енергоносіїв Фінляндії.

Зі свого боку, Фінляндія діяла таким чином, щоб радянські цілі не були досягнуті, і вона не потрапила під повний контроль Кремля. З 1956 по 1982 рік президентом країни був Урхо Кекконен. Він колишній член

таємної поліції Фінляндії «Etsiva Keskuspoliisi», а на посаді президента Фінляндії взяв під контроль відносини з Радянським Союзом і визначив, що одним із головних завдань таємної поліції є моніторинг та обмеження поширення комунізму у Фінляндії.

З боку могло здатися, що Фінляндія переживає так звану «фінляндизацію» і що Кремль керував Кекконеном, але насправді, маючи тісні стосунки з Кремлем, він прагнув підштовхнути Фінляндію до Заходу через співпрацю з Європою та іншими скандинавськими країнами (членство в Північній раді в 1955 році, асоційоване членство в Європейській асоціації вільної торгівлі в 1960 році і повноправне членство в 1985 році і угода про вільну торгівлю з Європейським економічним співтовариством в 1973 році) і шляхом зміцнення авторитету Фінляндії на міжнародній арені, наприклад, під егідою Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ) в 1970-х роках. Так само, щоб запобігти ще більшій енергетичній залежності Фінляндії, було обмежено використання газу домогосподарствами, а значна частина рафінованої радянської сирої нафти експортувалася. І хоча Фінляндія намагалася не допустити зростання впливу Радянського Союзу на поведінку країни, СРСР отримав досить сильний контроль над політичними та економічними елітами Фінляндії. Однак Радянському Союзу не вдалося вплинути на кадрові призначення в Силах оборони Фінляндії та Таємній поліції. Винятком з перерахованого вище був період, коли комуністи очолювали таємну поліцію в 1945-1948 роках. Так звана «Ред Вальпо» (Червона

державна поліція) була розформована в 1949 році, і на зміну їй прийшла нинішня таємна поліція, Фінська служба безпеки і розвідки (Suopo, а пізніше Supo).¹

До кінця 1990 року клірингова торгівля між Фінляндією і Радянським Союзом раптово припинилася, а через рік СРСР був розпущений. Якби Радянський Союз не розпався, він, ймовірно, продовжив би політичну та економічну інтеграцію Фінляндії, а остання, зі свого боку, зробила б усе можливе, щоб захистити себе від обіймів Кремля, який послабив би нашу незалежність. Однак розпад СРСР змінив ситуацію. Всевидюче око Росії ослабло, і Фінляндія рушила на Захід, до якого завжди належала культурно та історично.

У 1992 році ЮЮА-договір був розірваний за взаємною згодою Фінляндії та Росії. Того ж року Фінляндія приєдналася до новоствореної Ради північноатлантичного співробітництва (НАСС). Ще одним значним кроком стала закупівля у Заходу техніки для Сил оборони Фінляндії, наприклад, рішення у 1992 році про закупівлю винищувачів F-18 Hornet. Через два роки Фінляндія підписала з НАТО угоду про партнерство заради миру. Вона приєдналася до Європейського Союзу в 1995 році, одночасно з Австрією та Швецією.

Вперше, у 1999 році, співробітництво з НАТО було включено до програми зовнішньої політики та безпеки фінського уряду. Така співпраця набула таких форм: партнерство заради миру, співробітництво у сфері військових навчань, приведен-

ня Сил оборони Фінляндії у відповідність до стандартів НАТО.

У 2007 році вперше до урядової програми Фінляндії було включено положення про можливе членство в НАТО. Ця ж можливість стала частиною подальших програм уряду. Фінляндія приєдналася до Сил швидкого реагування НАТО у 2008 році, а у 2014 році підписала з НАТО «Партнерство з розширеними можливостями» з метою сприяння практичній співпраці між Фінляндією та НАТО.

З 2015 року Фінляндія бере участь, до прикладу, в операції під проводом НАТО в Афганістані. Що ще важливіше, Сили оборони Фінляндії почали перебудовувати своє обладнання та методи ведення бойових дій відповідно до стандартів НАТО. Не буде перебільшенням сказати, що ще до вступу Фінляндії до НАТО Сили оборони Фінляндії більше відповідали стандартам НАТО, ніж збройні сили деяких країн, які на той момент вже були членами альянсу.

Можливо, це звучить іронічно, але беззаперечним фактом є те, що Фінляндія зрештою прийшла до НАТО не завдяки діям політичної еліти країни, а президенту Росії Володимиру Путіну та початку вторгнення в Україну в лютому 2022 року.

Результатом цієї агресії стало те, що народ Фінляндії почав підтримувати швидкий (за одну ніч) вступ країни до НАТО, а її парламент майже одностайно

виступив на підтримку членства в НАТО. До цього вторгнення, а саме в січні 2022 року, НАТО підтримувало менше 30% фінів, незважаючи на війну в Грузії у 2008 році та початок війни в Україні навесні 2014 року. Швидкість змін наочно ілюструє той факт, що вже у травні 2022 року три чверті фінів висловилися за членство в НАТО. Дотримуючись принципів дієвої демократії, президент Саулі Ніність врахував громадську думку та розпочав процес вступу Фінляндії до НАТО. (Таблиця 1).

Таблиця 1

Процес вступу Фінляндії до НАТО

17 травня 2022 р.: Президент Фінляндської Республіки за пропозицією Уряду вирішує поінформувати Організацію Північноатлантичного альянсу (НАТО) про зацікавленість Фінляндії у вступі до ЄС.

18 травня 2022 р.: Заява Фінляндії про зацікавленість у вступі до НАТО передається Генеральному секретарю організації у листі, підписаному міністром закордонних справ.

29 червня 2022 р.: В рамках саміту в Мадриді, НАТО передає запрошення Фінляндії стати її членом.

4 липня 2022 р.: Президент Республіки вирішує подати до НАТО протокол про наміри щодо вступу до Альянсу та готовності виконувати зобов'язання члена організації.

5 липня 2022 р.: Усі країни-члени НАТО підписують протокол про вступ Фінляндії до НАТО, і вона стає членом НАТО в статусі спостерігача.

5 грудня 2022 р.: Уряд Фінляндії подає до парламенту пропозицію про вступ Фінляндії до НАТО.

1 березня 2023 року: Парламент схвалює пропозицію уряду щодо вступу Фінляндії до НАТО.

23 березня 2023 року: Президент Фінляндської Республіки схвалив план вступу та законопроект про набуття чинності Договору про вступ до НАТО.

30 березня 2023: усі члени Альянсу ратифікують протокол про вступ Фінляндії.

4 квітня 2023 року: Фінляндія стала повноправним членом НАТО.

Джерело: уряд Фінляндії

У березні 2023 року парламент Фінляндії проголосував за членство в НАТО. Лише семеро з 200 її членів не підтримали вступ до організації. Єдиними парламентарями, які проголосували проти членства Фінляндії в НАТО, були парламентарі з Лівого альянсу, правонаступник Комуністичної партії Фінляндії та ще один член парламенту.

На початку квітня 2023 року стався геополітично значущий момент в історії Фінляндії. Країна вступила до НАТО, і таким чином нарешті змогла звільнитися від зашморгу, накинутаго Сталінім на шию «Фінляндської діви».

Членство Фінляндії в НАТО та санкції, пов'язані з вторгненням Росії в Україну, мали різні наслідки для Фінляндії та її економіки.

По-перше, впала частка Росії у зовнішній торгівлі Фінляндії. У травні 2023 року частка Росії у зовнішній торгівлі Фінляндії становила лише один відсоток. До початку війни в Україні ситуація була іншою: у 2013 році частка Росії у зовнішній торгівлі становила трохи менше 15 відсотків. (табл. 2).²

Таблиця 2

	2013	2021	Травень 2023
Частка Росії в фінському експорті (на основі вартості)	10%	5 %	1.2 %
Частка Росії в імпорті Фінляндії (на основі вартості)	18%	12 %	0.7 %
Частка Росії в імпорті фінської сирової нафти (на основі об'єму)	86 %	81 %	0.0 %
Частка Росії в фінському імпорті нафтопродуктів (на основі об'єму)	35 %	34 %	0.0 %
Частка Росії в імпорті фінського вугілля (на основі об'єму)	68 %	45 %	0.0 %
Частка Росії в імпорті електроенергії з Фінляндії (на основі об'єму)	26 %	37 %	0.0 %
Частка Росії в імпорті фінського трубопровідного газу (на основі вартості)	100 %	76 %	0.0 %
Частка Росії в імпорті фінського скрапленого природного газу (на основі об'єму)	-	72 %	0.0 %

*Поряд з деякими східноєвропейськими країнами ЄС, Фінляндія все ще імпортує з Росії уран, який використовується в ядерних реакторах. Чверть потужностей атомної енергетики була побудована за радянських часів, а отже, ці реактори продовжують споживати російський уран.

Джерело: Митниця Фінляндії

По-друге, російський уряд взяв під контроль енергетичні активи фінської компанії на своїй території того ж місяця, коли Фінляндія вступила до НАТО. До націоналізації на останні припадало не менше трьох чвертей вартості всіх інвестицій фінських компаній в Росію. На той момент вартість активів Фортум в Росії становила 5-10 мільярдів євро в залежності від методики розрахунку.

По-третє, Росія закрила консульства Фінляндії в Петрозаводську та Мурманську та власне консульство в Лаппірані, попередньо вирішивши закрити генконсульство Фінляндії в Санкт-Петербурзі у жовтні 2023 року.

У відповідь Фінляндія планує закрити російське консульство в Турку у жовтні 2023 року. Є ймовірність, що Фінляндія закриє російське консульство в Марієхамні, на Аландських островах, і, можливо, навіть вийде з Конвенції про їх демілітаризацію. Також не виключено, що іноземні війська НАТО будуть розміщені на території Фінляндії на постійній основі.

Якщо Росія застосує ядерну зброю в Україні або безпосередньо зі своєї території, або з Білорусі, Фінляндія має придбати таку ж зброю разом з іншими скандинавськими та балтійськими країнами, а то й поодиночі. Не слід забувати, що ядерний потенціал НАТО для стримування значною мірою базується на ядерній зброї США. Крім того, власні військові ядерні арсенали мають лише Франція та Велика Британія. Розглядаючи ядерні сили стримування НАТО, слід пам'ятати, що в США відбудуться президентські вибори в листопаді 2024 року і що колишній президент Дональд

Трамп має суперечливе ставлення до НАТО, принаймні нарівні публічних заяв. Інший політик-республіканець Рон Десантіс у своїх заявах також наголосив, що європейські країни НАТО мають взяти на себе відповідальність за безпеку в Європі. На його думку, США повинні зосередитися на стримуванні зростання впливу Китаю.

Членство Фінляндії в НАТО, безсумнівно, підвищує безпеку нашої країни, оскільки наш сусід Росія проводить агресивну політику, а після Путіна її зовнішня політика може стати ще більш напруженою. Спільна оборона з НАТО зміцнює безпеку Фінляндії, але не гарантує її. З цієї причини країна повинна продовжувати інвестувати в збройні сили. На мою думку, витрачаючи 2 відсотки ВВП на оборону, згідно з рекомендаціями НАТО, є недостатнім для Фінляндії; натомість вона повинна інвестувати не менше як 3% свого ВВП в оборону.³ Окрім додаткових фінансових внесків, для оборони та безпеки Фінляндії важливе значення мають загальна військова служба, концепція всеосяжної безпеки та додаткові інвестиції у внутрішню безпеку.

Я вивчаю Росію вже понад 30 років, і з радістю констатую, що вступ Фінляндії до ЄС у 1995 році та НАТО у 2023 році є найбільш значущими подіями за всю мою кар'єру. Країна остаточно і повністю приєдналася до співдружності західних країн. Однак це не означає, що загрози з боку Росії більше не існують, а те, що ми зараз краще підготовлені до майбутнього. Загроза зі Сходу зникне, коли Кремль усвідомить, наскі-

льки руйнівною є його ностальгія за імперією, як для власної країни, так і для сусідів.

Уроки членства Фінляндії в НАТО для інших країн, які прагнуть вступити до НАТО: членство в НАТО ніколи не було внутрішньою цінністю для Фінляндії, а лише способом відокремити Фінляндію від сфери впливу Росії та завершити її західну інтеграцію. Цей процес тривав протягом усього періоду незалежності Фінляндії, починаючи з роззброєння російських військ на фінській землі в 1918 році, продовжуючи поступовим вступом до західних організацій, що зміцнило статус Фінляндії в міжнародній політиці, і закінчуючи членством Фінляндії в НАТО у квітні 2023 року. Важливим елементом процесу вступу Фінляндії до НАТО є закупівля західної зброї, яка забезпечила сумісність Сил оборони Фінляндії з НАТО ще до реалізації фактичного членства.

Ще одним примітним моментом є те, що Фінляндія обережно просуває своє членство в НАТО, не спричиняючи конфлікту з Росією. Однак, на мою думку, Фінляндія мала вступити до НАТО ще у 1999 році разом із країнами Східної та Центральної Європи, або не пізніше 2004 року, коли країни Балтії вступили до НАТО. На жаль, тодішнє керівництво Фінляндії ще не усвідомлювало, що Росія на шляху до ностальгії за імперією у формі диктатури.

Передумовою безпеки Фінляндії та всієї Європи є демократичний розвиток сусідів Європейського Союзу. Я сподіваюся, що еліти Північної Африки, Близького Сходу,

Білорусі та Росії розуміють важливість демократії, тому що диктатури – це лише квазістабільні держави. Всі диктатури рано чи пізно руйнуються, викликаючи нестабільність і, можливо, навіть загрожуючи існуванню цих держав.

Я сподіваюся, що побачу очільником Росії когось, хто цінує демократію і поважає фундаментальні права людини як в Росії, так і за кордоном. Можливо, мої надії марні, але необхідно забезпечити, щоб ми, фіни, не зіткнулися з турбулентністю, спричиненою Росією, і не зазнали її в майбутньому.

---

1. Відповідно до закону про спецслужби 2019 року, Supo стала фінською службою безпеки та розвідки у цивільних справах. Сили оборони Фінляндії мають власний підрозділ військової розвідки.

2. Для порівняння, на Росію припадало 60% зовнішньої торгівлі Білорусі, і вона майже повністю залежала від Росії в постачанні енергоносіїв.

3. У 2022 році Росія офіційно витратила на військові потреби понад 4 відсотки свого ВВП. Насправді ця цифра вища.

Карі Люхто отримав ступінь доктора філософії в Університеті Глазго (Великобританія) у 1997 році та ступінь доктора філософії в Школі економіки Турку (Фінляндія) у 2000 році. Люхто був номінований на посаду штатного професора міжнародного бізнесу в Технологічному університеті Лаппеенранта в 2000 року, а у 2003 році став ди-

ректором Пан'європейського інституту Університету Турку, з 2011 року – директором Фонду *Centrum Balticum*. Професор Люхто брав участь у кількох проектах, що фінансуються Європейською комісією та кількома міністерствами у Фінляндії. Люхто є засновником і головним редактором однієї з провідних світових дискусійних платформ, присвячених регіону Балтійського моря, а саме дослідження *Baltic Rim Economies (BRE)*, яке публікується щоквартально з 2004 року.

РОСІЯ / США

Білорусь як геополітичний ключ до безпеки Європи

Юрій Фельштинський

Східноєвропейська держава, що межує з Росією, Польщею, Україною, Литвою і Латвією, яка є своєрідним буфером між Росією і Європою і не має власних портів, в сучасному світі покликана бути зручною транзитною зоною, що з'єднує Схід і Захід, Росію і Європу. Так було з кінця 1991 року, коли Білорусь здобула незалежність. До 2022 року ця транзитна зона стала плацдармом для запланованого вторгнення Росії в Україну та вторгнення російських військ у Східну Європу після захоплення України.

Перетворення Білорусі з незалежної демократичної країни на російський протекторат на чолі з підконтрольним Кремлю диктатором зайняло 25 років. Олександр Лукашенко, який був обраний президентом у 1994 році, не вірив у демократію та незалежність своєї країни.

Його обрання стало наслідком втоми білоруського народу від важких економічних потрясінь початку 1990-х років, викликаних розпадом СРСР і зникненням звичної для радянських громадян планової державної економіки, яка ще не була замінена ринковою економікою, що почала працювати трохи пізніше. Цими економічними потрясіннями легко скористався хитрий Лукашенко, який обіцяв своїм виборцям стабільність і процвітання. Ціна цієї стабільності в 1994 році ще не була зрозуміла.

8 грудня 1999 року, незадовго до свого відходу з поста президента, старезний Борис Єльцин (який 31 грудня передав Росію під контроль державної безпеки в особі Путіна) підписав указ «Про створення союзної держави Росії та Білорусі». На той час Лукашенко вже був авторитарним диктатором. Путін якраз ішов цим шляхом. Влада відмовилася відпускати і першого, і другого. Обидва залишилися довічно керувати своїми країнами.

Все більше Білорусь втягувалася в орбіту Російської Федерації, поступово стаючи плацдармом для російської агресії проти сусідів. Насамперед у зоні ризику опинилися Україна, Польща та Литва. Поява російських авіабаз у Білорусі, постійні спільні навчання та формальні зобов'язання Росії щодо захисту зовнішнього кордону Білорусі стали реальними свідченнями того, що у майбутньому військовому конфлікті Білорусь буде на боці Росії та надасть їй свою територію для нападу.

Військова кампанія Росії проти України, розпочата в березні 2014 року, була успішною лише частково.

Росія захопила Крим і розпочала операцію «Новоросія», щоб захопити східну та південну Україну та прорватися до Придністровського регіону Молдови, де з 1995 року було зосереджено 3500 російських військових. Однак операція «Новоросія» провалилася. Російські війська не змогли прорватися до Придністров'я. Єдиним успіхом Росії у кампанії 2014 року, окрім Криму, стала розв'язана війна на Донбасі та формальне утворення невизнаних «Донецької» та «Луганської» народних республік.

На той час Білорусь уникала безпосередньої участі у збройному конфлікті на боці Росії, але у політико-дипломатичній сферах відкрито підтримувала російську агресію. Не випадково кабальні умови нав'язаних Україні «мирних домовленостей» були оформлені в Мінську і отримали назву «Мінські».

У самій Білорусі ситуація кардинально змінилася після того, як Лукашенко програв президентські вибори 2020 року. Лукашенко відмовився визнати поразку і залишити свій пост. Протестний рух був жорстоко придушений, вочевидь, не без допомоги російських військ, таємно перекинутих з Росії та одягнених у білоруську форму. Лукашенку вдалося втриматися при владі, тепер уже як диктатор. Але він втратив будь-яку незалежність у відносинах з Росією та Путіним.

Білорусь поступово заповонила російська армія. Наближався 2022 рік, на який планувалося захоплення України Росією. Найважливішу роль у цій військовій кампанії мала відігравати Білорусь: напрямком головного удару російської армії цього разу був Київ, з боку Білорусі. Розпочати кампанію 2022 року ударами з Півдня та Сходу, як це було зроблено у 2014 році, означало на першому етапі перетворити війну на позиційну. Наступ з Півночі на Київ повинен був забезпечити Росії переможний блицкриг, який можна порівняти з Кримською операцією в березні 2014 року.

Лукашенко надав територію Білорусі для концентрації російських військ та наступу на Київ. Невдовзі після початку війни за вказівкою Путіна він зателефонував президенту України Володимирі Зеленському та від імені Путіна запропонував Україні капітулювати. Зеленський відмовився.

Війна триває вже тривалий час і забрала життя сотень тисяч людей. Вона може завершитися за трьох умов: якщо західні союзники України вирішать надати Україні необхідну кількість наступального озброєння, включно з ракетами великої дальності; якщо вони дозволять Україні використати зазначену зброю для завдання ударів по території ворога – Російської Федерації, включно з Москвою; якщо вони разом з Україною усунуть загрозу проти України, Польщі, Литви та Латвії, що походить з Білорусі, адже сьогодні, через півтора року, Білорусь продовжує залишатися найва-

жливішим геополітичним плацдармом для російської агресії в Європі. На це вказують і численні агресивні заяви білоруського диктатора Лукашенка та його пропагандистів, і вихід Білорусі зі статусу без'ядерної держави наприкінці лютого 2022 року, і, нарешті, передача Білорусі російської тактичної ядерної зброї та військових формувань ПВК «Вагнер», які погрожують вторгненням в Україну, Польщу та Литву з білоруської території.

Можна розглядати будь-які теоретично ймовірні сценарії завершення російсько-української війни. Але жоден із цих сценаріїв не гарантує миру для України та Східної Європи, якщо не передбачає одночасного звільнення Білорусі від російської окупації, падіння режиму Лукашенка та відновлення демократії в Білорусі. Фактично без попереднього чи одночасного звільнення Білорусі неможливо завершити російську війну в Україні.

Водночас втрата Росією контролю над Білоруссю унеможливує проведення Росією військових дій проти України на Північному напрямку, прирікаючи її на позиційні бої проти української армії на Півдні та Сході – двох абсолютно безперспективних з військово-стратегічної точки зору напрямках. Росія не зможе ні виграти війну проти України, ні зробити будь-який значний прогрес у цій війні вглиб України зі Сходу та Півдня, якщо втратить Білорусь, тоді як Східна Європа

зі звільненням Білорусі отримає найважливіший буфер безпеки, що розділяє Східну Європу та Росію.

Є всі необхідні умови для відновлення незалежності Білорусі. Населення цієї країни вже демонструвало свою прихильність до демократії у 2020 році, коли мирним протестним рухом намагалися змусити Лукашенка піти у відставку. Сотні опозиційних політиків потрапили до в'язниці. Низка лідерів опозиції була змушена покинути країну. Вони перебувають за кордоном і готові повернутися на батьківщину, щоб продовжити свою діяльність, як тільки дозволять обставини.

Десятки тисяч білорусів покинули державу, де тепер неможливо було вільно жити і працювати. Але вони повернуться до Білорусі з поверненням демократії. Кістяк збройних сил вільної Білорусі сьогодні б'ється пліч-о-пліч з українською армією проти російської агресії. Ці люди готові ініціювати та очолити національно-визвольний рух Білорусі за її звільнення від режиму Лукашенка та російської окупації. Природними союзниками Білорусі у цій боротьбі стануть Україна та країни НАТО, зацікавлені в усуненні загрози, що нависла над Європою з боку підконтрольного Путіну режиму Лукашенка.

На законодавчому рівні демократичній Білорусі доведеться переглянути і дезавуювати всі домовленості, які були досягнуті старою владою на шкоду ін-

тересам і незалежності країни. Білорусь зобов'язана повернути собі без'ядерний статус, відмовитися від розміщення російської ядерної зброї на своїй території, вийти з численних обтяжливих угод з Росією, включаючи союзний договір від 8 грудня 1999 року, різні військові угоди, а також відмовитися від співпраці з Росією через СНД, ОДКБ та ЄАЕС. Вихід з цих між-державних структур є неодмінною умовою здобуття Білоруссю незалежності.

Для забезпечення воєнно-політичної та економічної безпеки своєї країни в майбутньому новому уряді Білорусі доведеться розглянути можливість вступу до НАТО, з одного боку, та Європейського Союзу, з іншого. Залучення України до НАТО та Європейського Союзу нарешті дозволить Європі створити єдиний блок держав-союзників уздовж кордонів Росії, здатний протистояти будь-якій потенційній загрозі Росії та гарантувати європейському континенту мир, який Росія порушувала у XXI столітті щонайменше чотири рази: у серпні 2008 року (у Грузії), у березні 2014 року (в Україні), у січні 2022 року (у Білорусі) та у лютому 2022 року (знову в Україні).

Білорусь не зможе зберегти свою незалежність, якщо залишиться поза НАТО та ЄС, а натомість оголосить нейтралітет або приєднається до деяких регіональних угруповань, таких як Балто-Чорноморський союз.

У такому разі питання чергової спроби її захоплення Росією буде лише питанням часу, так само, як це стало питанням часу для України в період 2014-2022 років.

Юрій Фельштинський – російсько-американський історик.

Автор книг «Підриє України: повернення російського терору та загроза Третньої світової війни» та «Від червоного терору до мафіозної держави. Спецслужби Росії в боротьбі за світове панування».

ПОГЛЯД З УГОРЩИНИ

Шлях Білорусі до НАТО

Іштван Дьярматі

Білорусь в НАТО? Яка дурна ідея!

Саме так більшість відреагувала б на таку пропозицію. Але «дурні ідеї» можуть виявитися нічим іншим, як баченням того, що це може статися і статися раніше, ніж більшість людей могли б собі уявити. Дозвольте мені коротко уточнити, чому я вважаю, що це не «дурна ідея», і не просто припущення, а неминуча необхідність.

Існує велика різниця у підходах до поточної безпекової ситуації в Європі. Це й не дивно: те, що ми спостерігаємо сьогодні, є ситуацією надзвичайної складності, що нагадує холодну війну, але багато в чому відрізняється від неї. Є інші першопричини та інші гравці, порівняно з тими, що були у другій половині XX століття; рішення, якщо вони є, теж різні, як і перспективи.

Членство Білорусі в НАТО слід розглядати з двох сторін.

По-перше, чи цього хоче білоруський народ?

По-друге, в якому стратегічному контексті такий аналіз має сенс?

Почнемо з першого. Цілком очевидно, що нещодавні вибори, а особливо події, що послідували за ними, однозначно продемонстрували, що білоруський народ хоче демократії, свободи і нормального життя. Як і інші народи Європи (та й усього світу).

Білоруси також бачать яскравий приклад у Центральній та Східній Європі, де колишні радянські колонії стали нормальними демократіями.

І, несподівано, всі вони є (нинішніми чи майбутніми) членами НАТО (і Європейського Союзу). Цей факт є сам по собі вагомим аргументом на користь того, щоб Білорусь приєдналася до цих країн як демократична, вільна і незалежна держава (що передбачає також членство в НАТО і Європейському Союзі в майбутньому). Але це ще не повна картина. Немає сумнівів, що народ Білорусі хоче демократії та незалежності. Але я не збираюся припускати що, з огляду на агресію Росії проти України, всі її громадяни бачать і погоджуються з тим, що в нинішній геостратегічній ситуації членство в НАТО є єдиним способом беззастережно забезпечити незалежність країни, таким чином, щоб бути впевненими, що жодне зовнішнє втручання (з боку Росії) не зможе підірвати їхню демократію.

Чому так? Це легко зрозуміти, якщо поглянути на нинішню ситуацію з історичного погляду. Насамперед

соціальне становлення білорусів відбувалося в режимі радянського типу. В умовах диктатури, де їх постійно змушували вірити, що це найкраща форма правління і, як наслідок, що єдиний спосіб гарантувати внутрішню стабільність і безпеку країни – це співпраця з Росією.

Такий аргумент не можна легко відкинути. Звичайно, добросусідські відносини з набагато сильнішою владою можуть бути дуже корисними. За умови, що сусід демократичний, не зазіхає на втручання у внутрішні справи вашої країни, і не має тенденції і сильного бажання домінувати над іншими, особливо над сусідами, і в кінцевому підсумку не бажає їх анексувати тим чи іншим способом.

Все це звучить непогано, але Росія не є такою країною. Її історія – це історія російського експансіонізму, як це було раніше, простого завоювання територій, до їх захоплення під виглядом «інтернаціоналізму». Сьогоднішня Росія не є винятком: навпаки, путінська Росія агресивніша за більшість своїх попередніх утворень, включно навіть із постсталінським Радянським Союзом.

Для Путіна Україна – це лише перший крок.

Його метою не є відновлення Радянського Союзу. Вона йде набагато далі. Його бачення – «русский мир». Що це значить? Коротше кажучи, і це явно трохи спрощено, це означає, що де б не жили росіяни, все це є для них легітимною російською територією.

Більше того, де б не жили росіяни, це теж законна російська земля. І це не нова концепція: пам'ятаєте, яким був титул царя? Титул означав, що цар був

«царем усіх росіян». Не «Росія», а «всі росіяни», тобто скрізь, де живуть росіяни, цар є їхнім правителем. І, звичайно ж, сюди ж можна віднести і територію, де вони проживають.

Ільїн і Дугін, ідеологи путінського двору, дали це зрозуміти, як, звичайно, і сам Путін. У нинішній ситуації це може звучати трохи смішно, але за останні роки він робив це багато разів. І я ніколи не розлучався з цією ідеєю, що Україна – це лише перший крок. Він і його помічники часто і недвозначно заявляли про це. У «проекті договору», представленому в грудні 2021 року, чітко зазначено, що наступним кроком буде відновлення російського домінування над Центральною та Східною Європою, таким чином де-факто знищивши НАТО. Це чітко демонструє, що наступною метою буде завоювання цих країн, а саме після того, як вони втратять захист НАТО.

Отже, білоруському народу потрібна демократія, щоб зрозуміти, що потрібно зробити, щоб почуватися в безпеці з російським сусідом поруч. Це має стати завжди і всюди частиною загальноосвітніх заходів для громадян при переході від диктатури до демократії Одна з помилок, яких ми припустилися в кількох нових демократіях Центральної та Східної Європи, полягала в тому, що ми не пояснили, що насправді означає демократія, що необхідно для її розвитку в нашій власній країні, і що безпека є важливою складовою демократії.

З огляду на вищесказане, хотілося б відзначити, що це складне, але не нездійсненне завдання. Це має стати частиною підготовки Білорусі до вступу в НАТО. Я не буду вдаватися в подробиці того, що потрібно для виконання умов членства і підготовки до членства в НАТО. Наведене вище завдання буде одним з них. Але тут я хочу сказати: ми не повинні допустити, щоб цей процес затягнувся на десятиліття. Демократія має швидко стабілізуватися. При цьому має бути забезпечена безпека країни. Я б припустив, що це може зайняти кілька років, після того, як демократія в Білорусі буде встановлена, але не довше.

Ще одне зауваження щодо ситуації, яка склалася. Я переконаний: ті, хто хоче демократичних реформ у Білорусі, повинні почати пояснювати, що потрібно Білорусі для того, щоб стати безпечною та мирною країною вже зараз. Нам потрібно почати інформувати людей про загрозу, яку несе Росія. І коли зринає питання, що робити з такою загрозою, стає очевидною необхідність вступу до НАТО.

Один із найбільших викликів сьогодення і найближчого майбутнього – як протистояти російській пропаганді. Не повинно бути сумнівів, що навіть після встановлення демократії в Білорусі, Росія не припинить свою підривну пропаганду. Навпаки, вона стане сильнішою і ще агресивнішою. І вони знайдуть союзників і прихильників і всередині нової демократичної Білорусі. Те, як протистояти російській пропаганді, є певною мірою проблемою для сучасних демократій Європи. І це буде непростим завданням і для Білорусі.

Звернімося тепер до другого питання – стратегічного контексту.

Розширення НАТО завжди було суперечливим питанням. Одним з невід'ємних протиріч був опір Росії, сильно перебільшений, але зрозумілий, хоча і неприйнятний. Частина цього опору, яку важче зрозуміти і подолати, - це опозиція зсередини: досить велика частка політиків і ще більша кількість експертів, які формують громадську думку, виступаючи завжди проти розширення НАТО. Ми не хочемо вдаватися в причини цього, а сконцентруємося лише на одному «аргументі» – законні інтереси Росії щодо її безпеки нібито мають бути враховані та задоволені.

Саме по собі це зрозуміле і прийнятне міркування. Однак є одна невелика проблема: що мається на увазі під словом «законний»?

Згадані експерти та політики вважали, що Росія і лише Росія може самостійно визначати, якими є її законні безпекові інтереси. Але у випадку з демократіями це не зовсім так, адже безпека – це комплексне питання, оскільки безпека однієї країни впливає на безпеку інших. І чим географічно ближча країна, тим сильніший цей вплив. Отже, сусіди, як правило, піддаються більшому впливу. Сьогодні, в епоху глобалізації, війна по суті, хоча і в меншій мірі, глобалізована. Відповідно, законними мають визнаватися лише ті інтереси безпеки, які враховують і поважають інтереси безпеки інших, особливо сусідів.

Питання стає ще складнішим, якщо країна, про яку йдеться, не є демократичною. У випадку з Росією ніхто при здоровому глузді ніколи не буде стверджу-

вати, що Росія є демократією, окрім Путіна, але це не заслуговує на те, щоб сприймати його серйозно (звичайно, Керенського і Єльцина можна було б сприймати як таких, що мають намір створити демократію, але їм це не вдалося). Відповідно, керівництво таких країн, у нашому випадку Росії, не обов'язково відображає реальні інтереси народу та країни, і це ще більш очевидно, коли йдеться про безпеку. Отже, коли ми говоримо про Росію, чия історія була історією експансії і яка ніколи не вагалася застосовувати силу для здійснення експансії, має бути зрозуміло, що інтереси безпеки, визначені російським керівництвом, не повинні розглядатися як «легітимні».

У чому ж тоді полягають законні інтереси безпеки Росії? Це вкрай складне питання, так як для нього дуже складно знайти достовірне джерело. Це російська опозиція? Не зовсім, оскільки в багатьох випадках вони теж перебувають під певним впливом російської ідеології (див. Солженіцин і навіть Навальний).

Чи це іноземні політики та/або експерти? В принципі, це неправда, що іноземці володіють правдою про будь-яку іншу країну. Але на практиці це зробити ще складніше, оскільки експерти мають широкий спектр спроб визначити, в чому полягають безпекові інтереси Росії.

Висновок такий: як у минулому, так і в майбутньому необхідно буде знайти переконливе визначення інтересів безпеки Росії, яке було б універсальним або принаймні визнавалося більшістю, навіть якщо ця більшість не включала б російських лідерів. Прагматичне рішення – або, скоріше, *modus vivendi* – полягає в

тому, щоб спробувати дійти згоди щодо того, що НЕ є легітимним, тобто, які інтереси безпеки Росії є неприйнятними. На таку спробу могла б погодитися більшість прихильників примирення з Росією. Врешті-решт, кожна країна, а також НАТО та Європейський Союз зможуть запропонувати своє визначення, яке б лягло в основу їхньої стратегії щодо Росії.

Давайте подивимося на те, що може бути неприйнятним як законні інтереси безпеки Росії, але всі вони були оголошені Путіним легітимними.

Право впливати або навіть визначати тип і склад уряду іншої країни. Так, я знаю заперечення: а як щодо втручання Сполучених Штатів та інших демократичних країн у «розбудову демократії»? Знову ж таки, це заслуговує на те, щоб бути розглянутим в інших, подібних статтях; але я обмежуся тим, що там все інакше, і якщо хтось бажає позбутися диктатури і створити якусь демократію - це одне, інше - якщо хтось хоче підтримати або створити внутрішні сили для встановлення диктатури. Так, у деяких випадках США та інші діяли подібним чином, що можна вважати помилкою, але, звичайно, це не дає нам права робити це знову і знову. І ще одна відмінність: востаннє США захоплювали та анексували територію в 19 столітті, тоді як Росія зараз перебуває в цьому процесі і робить це завжди.

Ще одне зауваження: нам, тим, хто плакає цінності демократії, верховенства права та прав людини, не соромно визнати: так, ми вважаємо, що це цілком легітимно, і бі-

льше того, це наш обов'язок «втручатися» у внутрішні справи іншої країни. У деяких випадках це (зовсім) легітимно, бо ґрунтується на міжнародних правилах, як у випадку з «гуманітарною інтервенцією»¹ або «грубим порушенням прав людини»².

Однак настав час бути рішучішими і піти далі: у деяких випадках ми повинні це робити, навіть якщо це не обов'язково відповідає міжнародним правилам: просувати демократію, якщо це робиться як виняток і робиться правильно, і якщо це відрізняється від імперіалістичних диктатур, що вторгаються в інші країни. Давайте наберемося сміливості сказати, що дві речі, які схожі, не завжди насправді схожі. Наші принципи вищі від цих диктаторів, тому що вони, наші принципи, служать загальному благу народу. При цьому вони можуть обґрунтувати деякі кроки, які не обов'язково відповідають букві закону, але є легітимними.

Але повернімося до НАТО. Найбільш часто використовуваним аргументом проти розширення НАТО є те, що це спровокує Росію на реакцію, яка може призвести до широкомасштабного конфлікту, Третьої світової війни тощо. Перш ніж ми будемо сперечатися з цим, давайте запитаємо себе: чому НАТО зріс за останні десятиліття? І відповідь: з тієї ж причини, з якої він був створений у 1949 році – російська загроза та страх перед російським вторг-

ненням. Чому було легітимно «провокувати росіян» у 1949 році, і легітимно «ризикувати широкомасштабним конфліктом» у 1949 році, тому що країни та народи боялися російської експансії. Звідси питання: чому це не легітимно робити зараз?

Причина створення та розширення НАТО залишається незмінною: експансія та агресивність Росії, а часто і пряма загроза іншим країнам.

Реакцією на це має бути не припущення чи вимога врахувати «законні інтереси безпеки» Росії та засновувати нашу політику на цій гіпотезі, а радше унеможливити реалізацію Росією цих «законних інтересів», оскільки вони НЕ ЛЕГІТИМНІ. Як би дивно це не звучало, але в інтересах Росії та її народу також стримувати російський експансіонізм.

По-перше, це рятує їх від руйнівної війни, яка могла б зруйнувати більшу частину їхньої країни та вбити мільйони росіян. Я не думаю, що для цих людей було б великою втіхою те, що мільйони інших також загинуть. І я також вірю, що коли настане кінець імперської політики Росії, то ситуація всередині Росії також поступово зміниться на краще. Націоналізм і розпалювання війни поступляться місцем реальним темам: демократія, добросусідські відносини, співпраця. Гроші, витрачені на підготовку до війни, будуть витрачені на благо народу. Я твердо переконаний, що демократія не зможе прогресувати в Росії, доки таке імперське розпалювання війни стоїть в центрі російської політики.

Хоча ми навряд чи можемо вплинути на внутрішню ситуацію в Росії (хіба що намагаючись допомогти силам демократії, що зароджуються), але ми можемо створити зовнішні умови, які поступово підриватимуть та послаблюватимуть зовнішню політику Росії, тим самим прокладаючи шлях до більш реалістичної та кооперативної політики і, як наслідок, послаблюючи внутрішню диктатуру Росії.

На додаток до стратегічних причин того, що російському експансіонізму, ревізійнізму та агресивності, а отже і російській загрозі необхідно протистояти, є і те, що це слід робити заради нашої власної безпеки. Для мене очевидно, і це також відповідає інтересам російського народу.

НАТО є єдиною структурою, яка може ефективно протистояти російській загрозі. Якщо ми хочемо збільшити її спроможність, ми повинні зробити все можливе, щоб збільшити кількість її членів. Нові члени роблять НАТО сильнішим. Особливо це стосується країн, які межують з Росією. Як наслідок, ми маємо завершити побудову справжньої європейської безпеки, прийнявши до НАТО три держави, що залишилися: Україну, Грузію та Білорусь.

Так, умови ще не дозріли для того, щоб це було зроблено негайно. І це не пояснюється війною в Україні. Тому що рішення саміту у Вільнюсі не приймати Україну до НАТО є контрпродуктивними, тому що вони

дають Росії право вето, чого раніше ніколи не було, і смішно, що це сталося, коли Росія слабша, ніж будь-коли, а також з інших причин у цих країнах, як внутрішніх, так і зовнішніх. Ми повинні чітко дати зрозуміти, що НАТО потрібно розширювати, щоб заповнити порожнечу. Це не лише зміцнить альянс, а отже, і безпеку його членів (включно з новими членами), але також допоможе росіянам реформувати власну країну та рухатися вперед до демократії.

---

1. «Право» на гуманітарну інтервенцію в період після холодної війни вперше було використано британською делегацією в 1990 році після того, як Росія і Китай не підтримали резолюцію про безпольотну зону над Іраком.

2. За визначенням ОБСЄ

Доктор Іштван Дьярматі

Посол Дьярматі сьогодні є президентом Міжнародного центру розвитку та демократичних перетворень і генеральним секретарем Угорської атлантичної ради. Він зробив блискучу кар'єру на дипломатичній службі Угорщини на посадах голови угорської делегації в

ОБСЄ, голови Угорської робочої групи при ОБСЄ, генерального директора з питань політики безпеки тощо. Він також обіймав посаду голови Місії ОБСЄ при ОБСЄ. Заступник міністра оборони з політичних питань, старший віце-президент Інституту Схід - Захід, голова місії ОБСЄ/БДІПЛ зі спостереження за виборами в Молдові.

Посол Дьярматі має ступінь магістра ділового адміністрування, доктора політології та доктора філософії стратегічних досліджень. Він є професором Університету Мілтона Фрідмана та Університету Атаназя. Він є автором численних публікацій з питань політики безпеки та оборони, європейської безпеки, управління конфліктами та оборонної політики Угорщини.

ПОГЛЯД З БІЛОРУСІ

Ключове значення вступу Білорусі до НАТО для безпеки Європи

Андрій Санніков

Наприкінці ХХ століття відбулися дві гучні геополітичні події, які мали значний вплив на післявоєнну архітектуру безпеки: падіння Берлінської стіни у 1989 році, що ознаменувало об'єднання Німеччини, та розпад тоталітарної радянської імперії.

Вакуум безпеки 90-х років

Питання зміни архітектури безпеки в Європі вийшло на перший план після розпаду Радянського Союзу у 1991 році та відродження незалежних держав. Надійного рішення тоді не було знайдено.

Ні нові незалежні держави, ні решта демократичного світу з усіма його інституціями не усвідомлювали складності завдань, що стояли перед ними.

Завершення холодної війни сприймалося як спільна перемога Заходу та його «м'якої сили», тоді як її завершення мало стати вирішенням проблеми

«жорсткої сили», що зберігалася і після протистояння двох політичних систем.

Іншими словами, застосування Договору про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЕ) і заходів зміцнення довіри вважалося достатнім, як і забезпечення контролю над радянською ядерною зброєю через договори про ядерне роззброєння між СРСР і США.

Міжнародна безпека, ядерне роззброєння і звичайне роззброєння не стояли на першому місці в списку пріоритетів новостворених незалежних держав. Проблеми державотворення, гострі економічні проблеми, необхідність реформ і брак ресурсів диктували справжню ієрархію пріоритетів.

Помилки минулого, які призвели до катастрофи в наші дні

Державам, які здобули незалежність після розпаду Радянського Союзу, доводилося вести складні безпекові переговори із Заходом і між собою під тиском більш нагальних проблем. Не дивно, що в цих умовах було допущено багато помилок і багато стратегічних рішень приймалися поспіхом.

Однією з найсерйозніших помилок стало затвердження правонаступництва Росії в Раді Безпеки ООН та інших міжнародних організаціях. Таке схвалення було результатом шахрайства з боку Росії під час переговорів, аж до фальсифікації

документа, який підписували інші держави Співдружності Незалежних Держав (СНД), не знаючи точно, що вони підписують.

Інші постійні члени Ради Безпеки ООН підтримали цю нечесну гру і визнали передачу прав і обов'язків від тоталітарної держави до Росії, тим самим передавши багато міжнародних важелів впливу непередбачуваному суб'єкту, який все ще сильно сп'янілий імперіалізмом. (Уявіть собі, що сьогодні не було б Росії як постійного члена Ради Безпеки ООН! Міжнародний мир і безпека були б у набагато кращому стані.)

На початку 1990-х років демократичний світ і світові лідери розглядали Росію як демократію, що розвивається, і надавали їй необґрунтовану свободу дій у міжнародних відносинах. Крім того, суб'єкти вільної ринкової економіки були зацікавлені у величезному російському ринку і були готові трохи порушити правила, щоб отримати в свої руки цей ринок.

Таким чином, коли Росія придумала термін «ближнє зарубіжжя», Захід швидко переказав його як «near abroad» і визнав його право на існування в нинішніх політичних реаліях, тим самим сприяючи збереженню домінантного становища Росії на пострадянському просторі.

Спроби розпочати змістовну дискусію про майбутнє європейської безпеки, не кажучи вже про міжнародну безпеку в ширшому сенсі, не були серйозними, незважаючи на нові можливості, що

з'явилися внаслідок зміни геополітичної ситуації та появи нових, більш відкритих каналів комунікації між колишніми суперниками.

Відносини між наддержавою, що залишилася, Сполученими Штатами, і тим, що залишилося від іншої наддержави, Росією, стали більш прозорими, але все ще зберігали значний ступінь недовіри з обох сторін.

Попри всі відповідні декларації про відданість принципам демократії, верховенства права та поваги до суверенітету своїх сусідів, Росія ніколи не збиралася їх відпускати і вважала всі нові незалежні держави своєю «сферою впливу».

Нові можливості та нові протиріччя

Розпад СРСР означав неминучий крах Організації Варшавського договору.

Передбачалося, що геополітичні зміни, що відбулися наприкінці 20 століття, усунуть відмінності між Сходом і Заходом, але бажаного результату досягти не вдалося, і в деяких випадках виникали нові розбіжності між країнами колишнього Східного блоку та країнами колишнього Радянського Союзу. Країни колишнього Варшавського договору і три країни Балтії знали, що їм доведеться інтегруватися із Заходом і рішуче рухалися в цьому напрямку, хоч і з різною швидкістю.

Країни колишнього Радянського Союзу не могли дозволити собі розкіш вільного геополітичного вибору. Перш за все, їм довелося зіткнутися з проблемою

взаємозалежності та залежності від Росії. Європейські республіки колишнього Радянського Союзу зробили вирішальний внесок у відносно безпечний перехід центральноєвропейських країн з політичної арени Сходу на політичну арену Заходу, погодившись на створення СНД і підкорившись російському пануванню.

У 1990-их ці розбіжності не здавалися небезпечними, але поступово вони сформувалися в чітку лінію, яка знову розділяла частину Європи. Пошук нових механізмів безпеки зрештою призвів до появи двох тенденцій, які загалом визначили ситуацію в регіоні у XXI столітті.

Ці тенденції були суперечливими:

- однією із них був добровільний вступ колишніх членів Варшавського договору до НАТО за широкої народної підтримки.

- інша – через швидкоруч створений новий військовий пакт, який контролювався Росією і в рамках якого кілька країн СНД, були змушені підписати Договір про колективну безпеку (ДКБ)³

Варто зазначити, що ДКБ був підписаний набагато раніше, ніж перший етап розширення НАТО у 1998 році.

На початку 1994 року НАТО започаткувало програму «Партнерство заради миру» («Partnership for Peace»), згідно з якою, за словами президента США Клінтона, НАТО поступиться місцем країнам Східної Європи, в тому числі тим, що входили до складу Радянського Союзу, і навіть самій Росії. Мета полягала в тому, щоб забезпечити співпрацю «заради

найкращого майбутнього Європи»⁴. Ця ініціатива НАТО була спрямована на пошук підґрунтя для безпекової співпраці з Росією та іншими новими незалежними державами. Росія неохоче з цим погоджувалася. Однак і країни Центральної Європи були не в захваті від програми. Вони побоювалися, що це може створити перешкоди для їхнього повноцінного членства в організації.

Також вони остерігалися російської помсти і поводитися дуже обережно. Вони відкрито не заявляли про свої прагнення стати членами НАТО. Свого часу Польща навіть висунула ідею створення «НАТО-біс», або тіньового НАТО, для Східної та Центральної Європи.

Нерішучість і обережність колишніх учасників Варшавського договору були зрозумілі: по-перше, їм потрібно було позбутися радянських військ на своїх територіях, що було складним і ризикованим завданням, яке обіцяло хаос. Коли їм це нарешті вдалося, шлях до НАТО було розчищено, і країни Центральної Європи на чолі з Вишеградською групою розпочали процес вступу до Північноатлантичного альянсу.

Яка ситуація з Білоруссю?

Як і всі інші незалежні держави, що виникли після розпаду СРСР (за винятком, звичайно, країн Балтії), Білорусь не могла заявити про своє бажання вступити до НАТО, навіть якби захотіла. Білорусь стала незалежною на початку 1990-их років, але вільною

вона не стала. Демократичні сили ніколи не були при владі в Білорусі. На політику вплинула ретроградна комуністична більшість у парламенті та уряді, а також прихід до влади Лукашенка. Саме тому Білорусь так і не змогла сформулювати жодної вільної та незалежної концепції безпеки.

Тим не менш, Білорусь зробила свій внесок у європейську та міжнародну безпеку і відіграла конструктивну роль у переговорах з питань безпеки та роззброєння у сфері звичайних озброєнь у Європі та щодо ядерних арсеналів колишнього СРСР.

Військова експансія Росії в Грузії у 2008 році та Україні у 2014 році залишилася практично безкарною, що було сприйнято Путіним як слабкість Заходу та послужило основою для рішення розпочати повномасштабну війну проти України у лютому 2022 року.

Були й інші чинники, які підготували ґрунт для безпрецедентної кровопролитної війни в Європі.

Одним із таких чинників стала диктатура Лукашенка в Білорусі, яка багато в чому стала прототипом путінського режиму та забезпечила всі необхідні умови для того, щоб російська агресія стала можливою, включно з логістикою.

Диктатура – це завжди війна, чи то війна диктатора проти власного народу, чи, як у випадку з нападом Росії на Україну, жахлива війна проти сусідів. Найдієвіший спосіб запобігти війні – позбутися диктатури.

Лукашенку дозволяють жити комфортно вже майже 30 років, незважаючи на жорстокі порушення прав людини і навіть політичні вбивства. Він легко подолав короткострокові «санкції», які до 2020 року були дуже м'якими. Навіть у 2020 році, коли в Білорусі відбулася революція, Захід реагував вкрай повільно і неефективно. Лукашенко пережив революцію і жорстоко розправився з протестувальниками, а потім добровільно віддав територію Білорусі своєму побратиму-диктатору Путіну для нападу на Україну. Війна проти України готувалася досить відкрито під час масштабних російсько-білоруських військових навчань на території Білорусі. У цих навчаннях Захід вирішив не помічати небезпечного підґрунтя майбутньої війни.

Альтернативи НАТО сьогодні нема

Варварська війна Росії проти України чітко показала, як саме має бути забезпечена безпека в Європі.

**Росія загрожує Європі, а Організація Північноатлантичного договору її захищає.
Все дуже просто.**

Усі спроби включити Росію до загальної системи безпеки, а також спроби не «відштовхувати» Росію були нічим іншим, як політикою умиротворення войовничої диктатури.

Україна усвідомлювала небезпеку з боку Росії і роками намагалася досягти позитивного та

однозначного рішення щодо членства в НАТО. Саміт НАТО в Бухаресті в 2008 році часто критикують за те, що він не виправдав очікувань Грузії та України. Це спонукало Росію вторгнутися в Грузію того ж року та Україну в 2014 році. Однак провалом у Бухаресті стала не відмова від ПДЧ (План дій щодо членства в НАТО) як такого, а поступка, яка була зроблена Путіну. Він висунув ультиматум зупинити майбутнє розширення НАТО. І ось, виконавши ультиматум Путіна, йому дозволили вийти на саміт з промовою, яку він використав, щоб ще більше принизити Грузію та Україну, та й взагалі саме НАТО.

Це була важка наука для НАТО. Альянс в цілому погано впорався з ситуацією, що склалася в 2008 році. Ще важчим, трагічним і навіть фатальним став урок для України, яка жертвує життями своїх громадян, щоб врятувати свою країну та всю Європу від безжальних убивць зі Сходу.

Україна має законне право вимагати термінового рішення щодо членства в НАТО, і таке рішення має бути ухвалене одразу після перемоги України у війні проти Росії.

Водночас слід зазначити, що сталий мир у регіоні та в Європі можливий лише за умови вільної та демократичної України та вільної і демократичної Білорусі.

Геополітичне значення Білорусі

Багато в чому Білорусь посідає надзвичайно важливе місце в Європі. Її геополітичне значення

обумовлено наявністю двох географічних регіонів на східному і західному кордонах країни. Це Смоленські ворота і Сувальський коридор.

Смоленські ворота - це територія між річками Західна Двіна і Дніпро, один з найбільш стратегічно важливих коридорів для транскордонної торгівлі між Сходом і Заходом. Смоленські ворота відіграють важливу роль не тільки для Росії, але і для Китаю, другої за величиною економіки світу.

Водночас Смоленські ворота в Білорусі – це маршрут, яким Російська імперія неодноразово вторгалася в Європу і яким РФ тепер вторглася в Україну з метою захоплення Києва.

З історії відомо, що коли Росія почала вторгнення в Європу через Смоленські ворота, її війська дійшли до Вісли і вийшли далі на Ельбу і Дунай.

Сувальський коридор є другим геостратегічним районом. Особливого значення він набув після розпаду СРСР і Варшавського договору. Він надзвичайно важливий для безпеки Балтійського регіону, оскільки розділяє Білорусь та російський анклав Калінінград. Цей коридор є єдиним автомобільним та залізничним сполученням між Польщею, Центральною Європою та країнами Балтії. У разі вторгнення блокування Сувальського коридору відрізало б три країни від материкової Європи. З цих причин деякі експерти називають Сувальський коридор «ахіллесовою п'ятою» НАТО.

Білорусь виступає ключовим геополітичним чинником у періоди напруженості між Росією та Заходом. Від її політики залежить як загострення ситуації (якщо Білорусь стане на бік Росії), так і послаблення напруженості (якщо Білорусь стане демократичною державою та возз'єднається з Європою).

Неминучий вибір шляху гарантування безпеки для Білорусі

З моменту здобуття Білоруссю незалежності обговорювалися різні варіанти гарантування її безпеки. Слід було знайти адекватне рішення до того, як настав час робити вільний і якісний вибір щодо питань безпеки.

Протягом досить тривалого часу багато демократичних опозиційних політиків і центрів розглядали ідею створення Балто-Чорноморського союзу, висунуту в 1992 році Білоруським народним фронтом (БНФ). Його пропонували звільнити від військових баз НАТО і Росії, щоб він служив буфером між протиборчими силами.

Щось подібне запропонувала і Україна. У квітні 1993 року Київ підготував проект створення Центрально-Східної Європейської зони стабільності та безпеки (ЦЄЗСБ)⁵.

Очевидно, це була спроба знайти механізм безпеки, який би захистив Східну Європу від Росії. Однак це не спрацювало навіть у випадку з Україною,

хоча вона мала набагато більшу незалежність від Росії.

Геополітична концепція «Міжмор'я» існує донині в ЄС (на жаль, без України та Білорусі), і є скоріше економічним проектом. Зрозуміло, що це не може бути вирішенням проблеми безпеки для європейських країн поза Європейським Союзом.

Війна, яку Росія розв'язала проти України, та реакція світу показали, що всі регіональні домовленості є хиткими та ненадійними структурами перед обличчям агресії Росії. Росія – це держава, яка може легко порушити будь-які міжнародні зобов'язання та денонсувати будь-які договори та угоди у сфері безпеки та роззброєння.

НАТО був єдиним органом безпеки, який прийшов на допомогу Україні і продовжує надавати посильну допомогу та підтримку.

Сьогодні Україна справедливо розпочала переговори щодо гарантій безпеки, спрямованих на захист країни від повторення російської агресії в майбутньому. Такі гарантії неможливі, якщо вони не враховують вільну і демократичну Білорусь.

Нещодавній історичний досвід показав, що Кремль як джерело безперервної агресії використовує Білорусь під владою диктаторського режиму як плацдарм для війни проти Європи і буде це робити доти, доки країна не стане вільною та демократичною.

Вільній Білорусі потрібно буде якнайшвидше стати членом НАТО, щоб захистити свою незалежність і забезпечити майбутнє процвітання.

Водночас НАТО потрібно, щоб Білорусь не допустила використання Росією цього «балкона» для агресії в майбутньому та закрила очевидну прогалину в європейській безпеці.

---

1. <https://www.un.org/en/about-us/member-states/russian-federation>

2. Варшавський договір про колективну оборону, укладений між Радянським Союзом і сімома іншими радянськими державами-сателітами Центральної та Східної Європи: Албанією, Болгарією, Чехословаччиною, Східною Німеччиною, Угорщиною, Польщею та Румунією (Албанія вийшла з Договору в 1968 році).

3. Договір був підписаний 15 травня 1992 року в Ташкенті главами шести країн: Вірменії, Казахстану, Киргизстану, Росії, Таджикистану та Узбекистану. У грудні 1993 року Білорусь також підписала договір під тиском Росії та комуністичних сил всередині країни. Попри такий тиск і навіть шантаж з боку Росії, Україні вдалося уникнути цієї пастки.

4. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.журнали/dsptch13&div=20&id=&page>

5. Країни Балтії, Україна, Білорусь, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Австрія, Болгарія та Румунія мали приєднатися до ЦСЄЗСБ.

Андрій Санніков є головою Європейського фонду «Білорусь».

Кар'єрний дипломат, працював у Міністерстві закордонних справ Білорусі, зокрема заступником міністра закордонних справ у 1995-96 роках.

Очолював білоруські делегації на переговорах щодо звичайного та ядерного роззброєння.

У 1996 році пішов у відставку на знак протесту проти політики Лукашенка.

Він був кандидатом на президентських виборах 2010 року в Білорусі і мав другий за величиною відсоток голосів. Він був заарештований і ув'язнений КДБ і засуджений за організацію мирного протесту проти фальсифікації виборів. Після звільнення у 2012 році був змушений виїхати з Білорусі. Живе і працює в Європі.

ПОГЛЯД З УКРАЇНИ

НАТО як оптимальна модель майбутньої безпеки майбутньої Білорусі

Павло Климкин

Сьогодні безпека Білорусі перебуває в найнижчій точці з моменту набуття нею незалежності. Її радикальне погіршення визначається низкою дуже різних факторів, які починають складатися в одну мозаїку. Системний аналіз цих факторів є неможливим в рамках короткого тексту і вимагає залучення джерел поза відкритим доступом, особливо для моделювання їхнього взаємовпливу і можливого «резонансного» або навіть кумулятивного ефекту. Втім, основні елементи, що впливають на безпеку Білорусі, зрозуміли для загального аналізу ситуації.

По-перше, критичний рівень координації зовнішньої та внутрішньої політики з РФ. Це не означає, що білоруське керівництво не здатне впроваджувати свої рішення у внутрішній політиці, але їхнє поле обмежене фінансовою та економічною залежністю від РФ. «Гармонізація» економічного простору зробить цю самостійність скоріше формальною. У питаннях зовніш-

ньої політики маневр в існуючих умовах практично відсутній.

По-друге, Білорусь є членом ОДКБ, але одночасно є єдиною країною з нього, що надала свою територію та інфраструктуру для агресії РФ проти України. Це зробило Білорусь не тільки формально-юридичним, відповідно до документів ОДКБ, а й фактичним союзником РФ, який має нести політичну та юридичну відповідальність за наслідки агресії. Накладені на сьогодні санкції є частиною цієї відповідальності, вони не мають бути скасовані або послаблені до завершення війни і відповідно визначення та практичного здійснення її частини відповідальності. Інші країни ОДКБ займають формально нейтральну позицію і продовжують «балансування». Для Білорусі шлях до повернення цього статус-кво остаточно закритий, точка неповернення пройдена. При цьому Білорусь несе юридичну відповідальність за надання своєї території як плацдарму для розміщення російських сил, але несе також політичну співвідповідальність за всі злочинні дії РФ.

По-третє, інфраструктура Білорусі і надалі використовується для розміщення російських збройних сил і більше того для ударів по території України. Це означає, що керівництво Білорусі надало згоду на участь у продовженні агресії і таким чином її відповідальність постійно зростає. Це ставить питання про необхідність та легітимність дій із запобігання цьому на території Білорусі.

В рамках міжнародного права і, зокрема, Статуту ООН Україна має право на самооборону і це право не обмежене територією України.

Відповідно подальша ескалація санкційного та іншого тиску також цілком логічні і відповідають ключовим принципам міжнародного права.

По-четверте, на території Білорусі розміщена російська тактична ядерна зброя. Це робить Білорусь ціллю для спеціального моніторингу з боку НАТО та його членів, а також не виключає планування реагування на загрози ядерного удару з території Білорусі, включаючи перенацілювання частини засобів стримування. На території Білорусі наявні носії цієї тактичної ядерної зброї, що в сенсі стратегічного стримування ставить її на один рівень з РФ, але також змінює необхідні заходи з реагування з огляду на ближче розташування ядерної зброї та її носіїв до країн НАТО та України.

По-п'яте, рівень інфільтрації силових та інших структур з боку РФ досяг критичного виміру і не можна із впевненістю сказати, наскільки керівництво Білорусі їх контролює. Не виключено, що вже зараз РФ може здійснювати ефективний контроль над елементами цих структур і можливо навіть самим структурами.

По-шосте, вдавана «участь» Лукашенка у переговорах навколо нівелювання путчу Пригожина робить Білорусь частиною російської внутрішньої політики, а розміщення залишків Вагнера на її території це зміцнює. Більш того, це робить Білорусь частиною дій Ва-

гнера за кордоном і легітимною ціллю для протидії ним.

По-сьоме, РФ використовує територію Білорусі для провокацій відносно Польщі та Литви, свідомо та штучно створюючи «напруження» на кордоні шляхом налагодження ланцюжків доставки «біженців». Сусідні з Білоруссю країни мають витратити чимало ресурсів на зменшення цих загроз, як фактичних, так і медійних.

Навіть без подальшої деталізації цих факторів очевидно, що будь-які події навколо РФ безпосередньо, а не опосередковано відбиватимуться на безпеці Білорусі. Більше того, будь-які зміни чи навіть рухи у російській внутрішній політиці роблять за існуючих умов Білорусь вразливою від них.

РФ розглядає Білорусь як частину «руського миру», це спільний погляд російського керівництва та російського населення. Відповідно, незалежність Білорусі розглядається «умовною» в рамках визначальної сфери впливу РФ. Конструкція «союзної держави» є тимчасовою для РФ, її метою є фактичне поглинання Білорусі.

Зручна позиція Білорусі з використання своєї території та юрисдикції для отримання зисків від обходу накладених на РФ санкцій допомагала економіці країни, але після 24 лютого 2022 року ця роль зведена нанівець. В умовах санкцій білоруська економіка критично залежить від російської, навіть за умов намагання збалансувати це за рахунок Китаю. Російський бізнес, який нерозривно пов'язаний з російськими си-

ловими кланами, очевидно використає цю ситуацію для зміцнення позицій у білоруській економіці.

Збереження формальних атрибутів незалежності можливе виключно за підпорядкування РФ всіх елементів державного устрою Білорусі, але навіть така опція є ризиком для Кремля. Зміни у свідомості білорусів, зміцнення власної ідентичності, зміна поколінь – все це поступово відмежовуватиме Білорусь від РФ. Сьогоднішнє керівництво Білорусі значною мірою спирається на покоління, яке ще пам'ятає СРСР, сумує за ним і бачить у сучасній Росії його реінкарнацію. Навіть за умов тотальної пропаганди і домінування офіційних наративів білоруське суспільство ставатиме здатним до самостійного мислення і аналізу ситуації. Це домінування очевидно викликатиме спротив і протест й навіть у разі його помірною та дуже поступового розвитку ситуація для РФ лише погіршуватиметься. Це означає, що час працює проти Кремля і сьогоднішній рівень контролю над Білоруссю не є гарантованим, а значить статус-кво може бути лише короткостроковим і не влаштовує РФ на перспективу.

Сплеск протестів після останніх зманіпульованих президентських виборів з одного боку подоланий владою, але з іншого дав багатьом нечуване досі відчуття здатності впливати на події в країні. Навіть у прихованому стані це відчуття складає фундаментальний виклик як для сьогоднішнього білоруського, так і для російського керівництва.

Російська агресія проти України тимчасово захищає Білорусь, оскільки запустити один з наявних в РФ планів перезавантаження Білорусі в цих умовах створить нові, в тому числі непередбачувані ризики. Але Кремль буде готовий піти на них, якщо відчуватиме, що час працює проти нього і здатний їх мінімізувати. Це створює вкрай небезпечну ситуацію для Білорусі і ставить питання про стале і довгострокове бачення безпеки.

Російська агресія проти України остаточно зруйнувала існуючу систему безпеки в Європі. Повернення попередньої ситуації, навіть зі всіма її вадами, неможливе. Модель безпеки для України має стати частиною європейської моделі. В загальних рисах існують три групи рішень.

Перша передбачає побудову стійкої України із сильним та мобілізованим сектором безпеки і оборони, з наданням необхідного озброєння, як за обсягом, так і за його видами, а також належної фінансової підтримки, тобто перетворення України у своєрідного «дикобраза». Практична реалізація цієї моделі можлива через низку угод або домовленостей з окремими країнами та/або міжнародними організаціями. Цю модель часто називають «ізраїльською», хоча це не зовсім вірно. Ізраїль має ядерну зброю, хоча і неофіційно, а Україна ні, і це фундаментальна відмінність. Крім того, домовленості Ізраїлю зі США містять поняття «якісної військової переваги», яку має зберігати Ізра-

їль. У випадку України необхідна аналогічна концепція з умовною назвою «якісна здатність стримування», що має бути інтегрована до загальної концепції НАТО щодо стримування РФ ще до набуття членства у НАТО.

Друга опція передбачає систему гарантій безпеки України – одно- чи багатосторонніх. Це мають бути юридично оформлені та надійні гарантії в сенсі того, що, наприклад, США надають Японії або Південній Кореї на основі концепції «розширеного стримування». Очевидно, що США мають бути частиною системи цих гарантій, що в свою чергу ставить питання, чому одразу не перейти до членства України в НАТО. Адже інакше маємо фрагментацію стратегії НАТО на європейському просторі, а солідарність серед членів Альянсу є критичною.

І нарешті **третья** опція передбачає членство України в НАТО. Це єдина з опцій, яка є сталою і зрозумілою в сенсі зобов'язань та стримування, вона не залишає «сірих зон» і просторів невизначеності – юридично та політично.

Очевидно, що ці опції не виключають одна одну і можуть накладатися. Також очевидно, що успішна інтеграція України в ЄС неможлива без сталого та надійного безпекового компоненту, яким може у перспективі бути лише членство в Альянсі. Це генерує питання щодо місця Білорусі у системі європейської безпеки та моделі безпеки для неї, адже сьогоднішня ситуація може вести лише до контролю Білорусі з боку РФ – з формальним збереженням атрибутів державності або без них. Спроби анексувати Білорусь викли-

чуть довгостроковий протест у білоруському суспільстві, мінімізувати який РФ не вдасться. Білорусь як незалежна держава не може залишатися союзником РФ, оскільки це тягне за собою ризики, змальовані вище. Водночас, майбутня система європейської безпеки не передбачатиме «сірих зон», адже це генерує невизначеність і через це додаткову небезпеку. Спокуса зберегти «нейтральну» позицію буде присутня в Білорусі з огляду на історію, ментальність та існуючі настрої. Молдова є не дуже вдалим, але все ж таки прикладом такого бажання. Втім, «сірі зони» створюють ризики, які навіть складно точно передбачити.

Однією з ключових рис майбутньої європейської системи безпеки має стати відсутність таких зон.

Хоча наразі це виглядає як «ненаукова фантастика», оптимальним варіантом для Білорусі є входження до європейської системи безпеки з подальшим членством в НАТО. Тільки такий варіант мінімізує і майже нівелює наявні та сьогодні та потенційні ризики. Уявити цей варіант в існуючих реаліях складно, але на перспективу цілком можливо. Більшість білорусів нас сьогодні не здатні і не хочуть уявити себе частиною НАТО, але ще декілька років тому – до 2014 року – більшість українців позитивно ставилися до РФ. Більш того, сьогоднішній фактичний керівник Білорусі Лукашенко був найпопулярнішим із закордонних керівників серед українців.

Протягом дуже тривалого часу багатьом здавалося, що перебування України у безпековій «сірій зоні» всіх влаштовує і навіть надає можливість маневрувати між Заходом та РФ. Лунали ідеї про «міст – зв'язну ланку» між ними. Хибність цього підходу у тому, що така ланка має бути суб'єктною та самодостатньою, що в існуючих на сьогодні умовах, по-перше, недосяжно, а по-друге, не дає Україні, а в майбутньому і Білорусі реалізувати свою європейську ідентичність.

Україна та Білорусь мають спільно належати до Центральної Європи.

Використання квазірадянської атрибутики ніяким чином не може приховати фундаментні відмінності у ментальності росіян та білорусів. Відновити свою ідентичність білоруси зможуть лише через належність до західної цивілізації, а це передбачає сприйняття і використання західної моделі безпеки, якою сьогодні є НАТО. Тільки такий розвиток подій здатен також усунути ворожість, яка виникла між Україною та Білоруссю. Більш того, він стане основою для формування нової, належним чином збалансованої, центральноєвропейської ідентичності як частини загальноєвропейської. Адже ворожість до Білорусі існує в інших сусідів – Польщі та Литві.

Просування Білорусі до НАТО і до ЄС вимагатиме виконання ключових критеріїв – досягнення сталої демократії та верховенства права. Частиною європейських інституцій може стати лише нова Білорусь, од-

нак події після останніх маніпуляцій з президентськими виборами показали, що потенціал громадянської свідомості у Білорусі є, як і бажання бути почутими і реалізувати свої права. Саме це і є гарантією майбутнього Білорусі. Будь-який інший шлях є шляхом до провінції РФ.

Шлях до європейських інституцій може бути набагато швидшим, ніж багатьом здається. Україна може і має стати для Білорусі драйвером, як вона стала драйвером для Молдови і це відбудеться в осяжній перспективі.

***Павло Климкін** – співзасновник Центру національної стійкості та розвитку, колишній міністр закордонних справ України. Має ступінь магістра з фізики та прикладної математики Московського фізико-технічного інституту. До приходу в Міністерство закордонних справ України у 1993 році*

працював науковим співробітником в Академії наук України, де його основними спеціалізаціями були контроль над озброєннями та безпека, ядерна безпека, енергетична безпека, ЄС та НАТО. Климкін був керівником зали засідань групи з питань Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та безвізового режиму ЄС для України. Через Міністерство закордонних справ працював у Німеччині та Великій Британії, зокрема в Німеччині послом. Климкін є членом правління фонду «Повернись живим».